



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift



7 • 2015

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus



Pris for medlemskab
295 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev
Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Mohr dieck Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

*Den sønderjyske presse mellem 1864
og 1914* 251

Aviserne spillede en helt afgørende rolle i den nationale kamp, lige som en række af de mest centrale personer i den danske bevægelse var journalister og/eller ejere af dagblade. H.E. Sørensen giver en oversigt over dagbladenes historie fra 1864 og frem til Første Verdenskrig.

*Elev på Statens Sømandsskole i
Sønderborg 1964* 266

I 1990 lukkede Statens Sømandsskole i Sønderborg efter at have virket siden 1949. Og i 2009 blev bygningerne lige nord for Alsundbroen på Sundevedsiden revet ned. Ikke desto mindre er vores viden om skolen sparsom. Her fortæller Knud Madsen om sin tid på skolen i 1964.

*Kniplersken Nielsine Beyer - og hendes
hus i Randerup* 272

De mange vestslesvigske kniplersker, der fandtes fra tidligt i 1600-tallet til ind i 1900-tallet, levede et meget arbejdsomt og nøjsomt liv. Hvordan var livet for de få kniplersker, der var tilbage i 1900-tallet? Nielsine Beyer i Randerup var en af de sidste professionelle kniplersker i Vestslesvig. Også hun levede et nøjsomt og slidsomt liv.

*Dansk og tysk arkitektur - arkitekterne
Georg Riewe og Jøp Fink* 280

På Haderslevvej i Aabenraa ligger to bygninger over for hinanden, tegnet af henholdsvis en dansk og en tysk arkitekt. Museumsinspektør Kim Furdal har set nærmere på de to bygninger.

Bognyt 282

Det sker - i Museum Sønderjylland 284

Bagsiden om forsiden 288

Sømandsskolen i Sønderborg indgik i en lang tradition for undervisning af søfolk. Museumsinspektør Mikkel Leth Jespersen, Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Aabenraa, trækker linjerne op fra de første navigationsskoler i 1600-tallet til lukningen af skolen i Sønderborg i 1990.

Forsidebilledet: Sømandsskolen i Sønderborg ved Christian X's Bro med det tidligere Hotel Alhambra til venstre, hvor skolen flyttede ind i 1960, og den nytilbyggede kollegiefløj til højre indviet i november 1962.

Den sønderjyske presse mellem 1864 og 1914

Af H. E. Sørensen

Aviserne spillede en helt afgørende rolle i den nationale kamp, lige som en række af de mest centrale personer i den danske bevægelse var journalister og/eller ejere af dagblade. H.E. Sørensen giver en oversigt over dagbladenes historie fra 1864 og frem til Første Verdenskrig.

FOR DEN ALMINDELIGE sønderjyde har den daglige læsning for godt hundrede år siden været Bibelen, Salmebogen og avisen. I den preussiske tid havde de fem nordslesvigske købstæder (Flensborg regnedes den gang normalt med til Nordslesvig) hver deres dansksprogede og danskorienterede blad. De var alle opstået omkring 1870, bortset fra Dannevirke, der oprindelig begyndte at udkomme 1838, men da den var blevet forbudt i 1864 som alle andre danske blade i Sønderjylland, kan man regne den for nygrundlagt i forbindelse med avisens 'genopstandelse' i 1867/68.

Flensborg Avis

Det mest betydningsfulde af de danske blade efter 1880 var Flensborg Avis, hvis første nummer udkom 1. oktober 1869. Den havde haft sine forløbere i Flensburger Zeitung, grundlagt 1840, som var tysksproget, men danskorienteret. Den blev som de øvrige danske aviser forbudt 1848-49 af den provisoriske slesvig-holstenske regering og igen 1864 af de preussiske myndigheder. Først i 1868 udkom der igen en dansk, men tysksproget avis i Flensborg, Flensburger Anzeiger, udgivet af bogtrykker Carl

Knud Thillerup (1826-1916) og redigeret af Carlo Adalbert d'Obry Willemoes (1837-1914). Kort efter købte boghandler Gustav Henrik Jøns Johannsen (1840-1901) avisen, som pr. 1. oktober 1869 skiftede både sprog og navn og fra nu af hed Flensborg Avis. Johannsen stammede fra egnen ved Dannevirke, han tog lærereksamen og underviste på en skole i Angel, hvorfra han blev afskediget i 1864. Han flyttede derefter til Flensborg, hvor han købte en boghandel.

Willemoes fortsatte endnu nogle måneder som redaktør, hvorefter Karl Emil August Vennervald (1843-1914) ledede avisen 1870-74. Derefter overtog Gustav Johannsen selv redaktørposten. Da han hverken var udpræget skribent eller redaktør og desuden var engageret i meget andet, bl.a. som byrådsmedlem, oldermænd i Skyttelaug og Knudsgildet og formand for Borgerforeningen m.m., kneb det med at passe avisen. Rent galt blev det, da han måtte afsone en række fængselsstraffe for, hvad han havde skrevet. Bladet skrantede, og oplaget, som i Vennervalds tid var steget fra 376 til 1.103 eksemplarer, sank igen med betænkelig hast og nåede ned på ca. 800. Da viste en ny mand sig på scenen.

Allerede fra 1875 havde den unge lærer Jens Jessen (1854-1906) skrevet i avisen. Han var født i Toghale Skole ved Møgeltønder og blev efter endt eksamen fra Tønder Seminarium lærer ved en privatskole i Broager. Det var hans plan fremover at lede en dansk realskole i Sønderjylland, og

for at kvalificere sig hertil studerede han et år i Frankrig og tog tysk rektoreksamen. 1879 regnede han med at skulle overtage den danske realskole i Haderslev, men umiddelbart forinden blev den lukket af myndighederne. I stedet kom han til Flensborg Avis, hvor han i løbet af kort tid blev uundværlig for redaktøren.

Da Johannsen i 1882 blev valgt til Rigsdagen, overtog Jessen redaktørposten, og kort efter købte han bladet. I de knap 25 år, Jessen var chefredaktør, blev Flensborg Avis fra at være et lille lokalblad blandt så mange andre i de

Flensborgs Avis' redaktør Jens Jessen (1854-1906) var en kompromisløs slider, der holdt på såvel retskravet om Sønderjyllands genforening som bladets kvalitet. Han var som person indadvendt og havde ikke H.P. Hanssens vennesele evne til at vinde folk for sig. Usigneret maleri i Folkehjems billedsal.



Foto: Helge Krempin. Museum Sønderjylland, ISI-Lokalhistorie.

sønderjyske landsdele til hele områdets hovedorgan, et blad, man læste fra Kongeåen til Slien, og som også havde adskillige abonnenter i Danmark. I 1906 var oplaget næsten tolvdoblet fra omkring 800 til 9.350 eksemplarer. Teknikken var den mest avancerede i Tyskland nord for Hamborg, og avisens artikler læstes overalt, også blandt mindretalsrepræsentanter ude i Europa. Flensborg Avis var blevet et meget betydeligt opinionsdannende organ. Selv den russiske tsarina Maria Feodorovna (kejserinde Dagmar, der var dansk prinsesse) fik hver dag

H.P. Hanssen (1862-1936) blev næsten et ikon for Hejmdal, som han købte i 1893 og gjorde til en af de førende og dagsordensættende danske aviser sammen med Flensborg Avis. Maleri af Robert Leepin i Folkehjems billedsal.



Foto: Helge Krempin. Museum Sønderjylland, ISI-Lokalhistorie.

avisen sendt til slottet i Sankt Petersborg.

Jens Jessen var en blændende stilist, og han skrev et dansk, som næppe nogen journalist i kongeriget kunne gøre meget bedre. Samtidig var han blevet en ledende person blandt de danske sønderjyder. Det var først og fremmest hans avis, der var talerør for danskheden i preusservældets hårdeste tid, mens overpræsident Ernst Mathias von Köller (1841-1928) fra 1897 til 1901 regerede de slesvigske landsdele. Og efter Gustav Johannsens død i 1901 blev Jessen også

hans efterfølger i den tyske Rigsdag. Det var hans standpunkt, at Sønderjylland ikke alene havde en moralsk, men også en juridisk ret til at blive genforenet med Danmark, på grund af den af tyskerne slettede paragraf 5 i Pragerfreden 1866.

Jessen var som politiker og skribent stejl og kompromisløs. Uden omsvøb sagde han sin mening, og det kom til at koste ham dyrt. Flere af hans medarbejdere måtte i fængsel, og selv blev han idømt i alt næsten fire og et halvt års tugthus for artikler, han eller avisen havde skrevet. Det nedbrød

Peder A. Skovrøy (1851-1935) startede først relativt sent, da han i 1882 vendte tilbage til Vestslesvig og begyndte udgivelsen af Vestslesvigsk Tidende. I 1885 lagde han bladet sammen med Flensborg Avis. Skovrøy havde et let og muntert sind, som også prægede hans mange artikler og romaner i Flensborg Avis.

H.P. Hanssens håndplukkede mand, lærer Nicolai Svendsen (1873-1966), kom fra 1899 til at præge Hejmdal. Efter Genforeningen blev han amtskolekonsulent i Tønder Amt. Maleri af Franciska Clausen i Folkehjems billedsal.



Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.



Foto: Helge Krempin. Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

hans i forvejen ikke for robuste helbred og var medvirkende til hans død som 52-årig. Man kan få et indtryk af hans skribentvirksomhed i bogen 'Mellem Østersø og Vesterhav' (1887) og de samlinger af hans taler og artikler, der er udgivet. Samtidig arbejdede han for det danske sprogs udbredelse ved at udsende bl.a. 'Nord-slesvigsk Børneblad' som tillæg til sin avis og efterhånden også andre sønderjyske dagblade, udgivelse af en stavebog, stilekonkurrencer og ved at give folk mulighed for letlæselig underholdning på dansk gennem føljetoner, der også ofte udkom som småbøger, trykt på billigt papir. Det var romaner af både danske og udenlandske forfattere, ofte af meget jævn kvalitet. Føljetonerne var opsat i bog-sider i bladet, så de kunne klippes ud og indbindes uden større udgifter. Denne metode blev også brugt af de andre sønderjyske aviser.

Jessen var en hård arbejdsgiver, som krævede en enorm arbejdsindsats af sine medarbejdere, der både beundrede og frygtede ham. Og han var ikke blid i sin kritik, når noget - eller nogen - ikke var, som han ønskede og krævede det. Det fik redaktøren i Tønder, Peter Andersen Skovrø (1851-1935), at vide mere end én gang, hvor Jessen meget direkte kaldte ham både doven og sjusket i sine irettesættende breve. Sproget i avisen skulle altid være korrekt. Under sine fængselsophold skrev han vejledninger for medarbejderne, og mens han sad i Berlin som rigsdagsmand, læste han sin avis med den pinligste omhu. Den mindste fejl faldt ham i øjnene, såvel faktuel som sproglig, og han lod sine medarbejdere vide med klare ord, hvis der var noget, han var util-

freds med. Han rettede i bogstaveligste forstand stil med et pedanteri, som ingen journalist ville have fundet sig i i dag. Men resultatet af den bid-ske og utrættelige redaktørs nærlæsning var, at Flensborg Avis lå sagligt på et meget højt plan og fremtrådte i et dansk, som var ulasteligt ud fra de strengeste kriterier. Det gode sprog har i øvrigt været karakteristisk for avisen længe efter Jessens død.

Blandt journalisterne var garvede mænd som Rasmus Peter Rossen (1858-1928), der stod for avisens udenrigsdækning og senere blev bankdirektør i Tønder, lokalkorrespondenten Nis Petersen (1859-1938), den politiske medarbejder Peter Christian Simonsen (1864-1931), der alle måtte i fængsel for deres arbejde, samt Skovrø, der dels var lokalkorrespondent for Vesteregnet, dels stod for føljetonen. Desuden samlede Jessen en flok af lovende unge skribenter omkring sig, som stod parat til at videreføre avisen, da han faldt fra. Det var Ernst Christiansen (1877-1941), der efterfulgte Jessen som chefredaktør, Lorenz Peter Christensen (1882-1960), der kom til bladet som 16-årig og afløste Christiansen i 1940, Adolph Bernhard Svensson (1880-1963), Andreas Grau (1883-1935) og Tycho Filskov (1885-1950). De fik alle en glimrende karriere i landsdelens aviser, og Jessen satte gennem oplæring af den kommende generation af journalister og redaktører således et stærkt præg på den sønderjyske presse i et halvt århundrede efter sin død.

Ernst Christiansen var søn af landposten i Vejebak i Bov Sogn. Allerede 1893 blev han elev på Flensborg Avis, hvor han hurtigt blev Jessens nærmeste

ste medarbejder, som sin unge alder til trods ofte tog over, når chefen måtte i fængsel, ligesom han jævnlige var avisens reelle leder i de år, hvor Jessen i lange perioder opholdt sig i Berlin. Han havde i den grad sat sig ind i Jessens tankegang og udtryksmåde, at folk ofte troede, at avisens ledere var skrevet af Jessen, når forfatteren i virkeligheden var Christiansen. Han havde ind imellem en lidt florumvunden måde at udtrykke sig på, især i de senere år. I 1906 var der forhandlinger om at gøre ham til redaktør på Dybbølposten, men da Jessen døde kort efter, overtog han i stedet ledelsen af Flensborg Avis, mens Svensson kom til Sønderborg.

Christiansen var af den Jessenske type. En slider, der krævede meget af sine medarbejdere, og som selv præsterede det umenneskelige. Hans holdning var lige så kompromisløs som Jessens, og de 34 år, han ledede avisen, var mindst lige så svære som kamptiden i 1890'erne. Under Verdenskrigen måtte han i to år gøre tysk krigstjeneste både på Øst- og Vestfronten. Han var næppe kommet hjem i december 1918, før han - endnu svækket af opholdet ved fronten - måtte påtage sig vældige arbejdsbyrder i forbindelse med afstemningsforberedelserne. Han blev den ledende kraft i den danske agitation i 2. Zone, hvor avisen kom til at spille en selvfølgelig og ledende rolle. Men afstemningsresultatet 14. marts 1920, hvor Flensborg fik tysk flertal, var en så dyb skuffelse for ham, at alt nu syntes ham håbløst. Hans unge ven og medarbejder Jakob Kronika (1897-1982), chefredaktør 1960-63, fortæller: "Jeg sad sammen med ham en aften i 1920, oven på den 'tabte' af-

stemningskamp og oven på et - for Sydslesvigs grænsepolitiske skæbne forgæves - regeringsskifte i København; da faldt fra hans side om alle os danske syd for Clausen-linjen de meget dystre ord: "Vi - der skal dø!" Samtidig fremsatte han muligheden af at flytte avisen nord for grænsen. Men Ernst Christiansen blev, og Flensborg Avis blev.

Vestslesvigs Tidende

I 1885 købte Jessen den lille Vestslesvigs Tidende i Tønder, som P. Skovrøy havde oprettet tre år tidligere. Oprindeligt havde der været en lille avis i Møgeltønder, Den Vestslesvigiske Tidende, grundlagt i 1856 af bogtrykker Peter Larsen (1813-1870). Den havde en klar dansk holdning, men beskæftigede sig kun undtagelsesvis med politik. Derimod skrev den gerne om lokale nyheder og landbrugsfaglige spørgsmål, da de fleste af abonnenterne kom fra den nærmeste omegn. Før 1864 havde avisen et oplag på 3-400, men da Den Vestslesvigiske Tidende var et af de første danske blade, der fik lov til at udkomme efter krigen, opnåede det hurtigt et oplag på over 700, hvoraf dog henimod halvdelen blev sendt til abonnenter på Als og Sundeved. Da Larsen døde 1870, blev det den tidligere redaktør af Flensborg Avis, C. A. d'Obry Willemoes, der overtog Den Vestslesvigiske Tidende både som udgiver og redaktør. Han var raget uklar med Gustav Johannsen og søgte derfor nye græsgange. Allerede i sin programklæring meddelte han, at avisen ville arbejde for opfyldelsen af Paragraf 5, hvilket vil sige en folkeafstemning og efterfølgende genforening med Danmark. Det samme håb

fremstillede han også i digtet 'Den dejligste Blomst', der handler om en blomst med røde kronblade og hvide støvdragere. Det er ganske bemærkelsesværdigt, at han her taler om genforeningshåbet (vers 3):

*Dens navn er kærlighed til fædrelandet,
dens friske farver Danmarks hæders tegn;
den trives kan i mulden som i sandet,
når trofast danske hjerter er dens hegn,
og blomstens frugt er gamle Danmarks*

lykke

i genforenings, genoprejsnings tid.

Som blomsten Danas saga rigt mon

smykke,

skal frugten lønne dansk, ihærdig id!

Den samme følelse for hjemstavnens og 'det gamle land' kommer til udtryk i den 'Vestslesvigvise', han skrev

i sommeren 1870 i anledning af dyrskuet i Visby, hvor han dels beskriver landskabet, dels hævder folkets danskhed. Den viser ham som en ferm versemager, men en ret uoriginal lyriker (vers 1-2):

*Lavt er landet, hvor vi bygger,
fattes lun og løe.*

Lidt kun lundens løvtag skygger,

fernt står træ fra træ.

Og på marker tørre, magre,

findes hede mer' end agre.

Lidt kun bondens arbejde' lønnes,

selv om sæden grønnes.

*Dansk er dog i sind og tanker,
folket som her bor.*

Og dets hjerte glad kun banker,

når det ser mod nord,

skønt det banker da med længsel,

Foto: Chr. Hansen, Pol. Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.



Hejmdals personale på udflugt 25. juli 1901.

*skønt det banker under trængsel,
skønt det måtte på det sidste
onde tider friste.*

I begyndelsen af august samme år blev Willemoes sammen med fire andre kendte nordslesvigere, bl.a. rigsdagsmand H.A. Krüger, i forbindelse med udbruddet af Den Fransk-Tyske Krig arresteret og sendt i fæstningsarrest i Østpreussen nær den russiske grænse. Efter hjemkomsten sidst i oktober skrev Willemoes en meget levende skildring af deres ophold, som han oprindeligt bragte som føljeton i sit blad og senere udsendte som en selvstændig bog, 'Nordslesvigernes Fangenskab i Aaret 1870', der blev nr. 1 i det af ham selv stiftede Dansk Folkebibliotek, der kom til at omfatte syv bind, inden han måtte holde inde. Det var fortællinger, som alle havde været bragt som føljeton og derefter trykt som bog med samme sats. Fire indeholdt noveller af forfatterne C.A. Thyregod, Anton Nielsen og Steen Steensen Blicher, mens de to sidste bind, 'Smaa-Fortællinger' I-II (1871), var oversat fra fremmede sprog.

Kort før arrestationen havde han gengivet en artikel fra et fransk blad, der i let ironisk form omhandlede et forslag, som Krüger havde fremsat i Rigsdagen, og som med lidt god/ond vilje kunne tydes som et fordækt angreb på den preussiske konge, Wilhelm IV, senere kejser Wilhelm I. Det indbragte Willemoes en fængselsstraf på tre måneder, som efter hjemkomsten fra interneringen i Østpreussen skærpedes til fem måneder. Det slog bunden ud af hans økonomi. Han gik fallit og måtte opgive Den Vestslesvigske Tidende, som trods redningsforsøg kort efter gik ind.

Willemoes rejste derefter til Odense og Aalborg, hvor han først var journalist, senere skolelærer. Hans søn Niels Carl Georg d'Obry Willemoes (1867-1954) overtog i 1898 Ribe Stiftstidende, hvor han var redaktør i en meget lang årrække og en af de danske pressefolk, der var bedst orienteret om sønderjyske forhold.

1882 slog P. Skovrøy sig ned i Tønder, hvor han oprettede en ny avis med den gamle avis' navn let ændret til Vestslesvigs Tidende. Det var kun et beskedent blad, og oplaget var ikke stort. Derfor tog han i 1885 imod et tilbud fra Jessen om at sælge avisen til Flensborg Avis, dog således at Tønderudgaven fortsat skulle udkomme under det oprindelige navn og med Skovrøy som lokalredaktør. Desuden skulle han redigere og oversætte avisens føljeton. Jessen var dog som nævnt ikke altid tilfreds med hans arbejdspræstation, selv om han selv opgjorde, at han i årenes løb havde oversat mere end 30.000 sider skønlitteratur fra især fransk og tysk. Skovrøy fortsatte til efter Genforeningen og var i høj grad en institution i Tønder, hvor han, som man sagde, "holdt hundevagten".

Hejmdal

Ved siden af filialen i Tønder oprettede Jessen også en aflægger i nabobyen mod nord i 1888, Aabenraa Avis, med Nikolaj Andersen (1862-1919) som lokalredaktør. Den skulle konkurrere med det eksisterende lokale dagblad, Hejmdal, der var begyndt at udkomme 1879, ejet og redigeret af bogtrykker Heinrich Matzen (1852-1908). Det havde dog ikke rigtig fået tag i befolkningen, da også Dannevirke gnavede af abonnentstammen

Dannevirke

Korfeuden, ifølge Kongelig allerhøi-
dighst Tilladelse, med
Brevvoften i begge
Hertugdømmene, i
Kongeriget med Vaf-
tevoften, og bevilles
vaa alle offentlige
Postkontoirer i hele
Riget.



Drifvener 25 s. Cour.
eller 8 Rbmt. Zelv
in loco, igjennem Post-
contorene i Hertug-
dømmene 20 s. eller
4 Rbmt. Zelv, og i
Kongeriget igjennem
bøsse, 1 Rbd. Zelv for
hvert Hjerdingaar.

Et Ugeblad for Hertugdømmet Slesvig.

Det oprindelige Dannevirkes første avishoved, hvor Dannevirke ses som en fast borg omgivet af symboler på historien og tilknytningen til Norden, som bringer lyset med sig.

gennem sin aflægger Freja, oprindeligt danske foregangsmand i Aabenraa Fr. Fischers gamle blad. Først da Hans Peter Hanssen (1862-1936) købte avisen for sin fædrene arv i 1893, blev Hejmdal en betydningsfuld og indflydelsesrig avis, der satte en dagsorden, som også kunne mærkes i Flensborg. Hanssen var bondesøn fra gården Nørremølle på Sundevad. Han valgte i modsætning til mange andre unge mænd at melde sig til session for at bevare retten til at blive i hjemstavn. Han blev kasseret, og efter studieophold i Tyskland og København samt ophold på Askov Højskole blev han journalist på Dybbølposten og udviklede sig hurtigt til at være den unge stjerne i det danske arbejde, en energisk og myreflittig organisationsmand, der var medlem af bestyrelserne for alle de tre danske hovedorganisationer, Vælgerforeningen, Sprogforeningen og Skoleforeningen, og som havde et finmasket

netværk af tillidsfolk over hele landsdelen og i København.

I de første år redigerede H.P. Hanssen selv avisen, men da han i 1896 blev indvalgt i Landdagen og derfor måtte opholde sig en betydelig del af tiden i Berlin, var det nødvendigt med en person, der kunne tage sig af det daglige arbejde på bladet. Det blev i de første år Thade Petersen (1866-1949), men da han ønskede at uddanne sig til præst, håndplukkede Hanssen den unge lærer Nicolai Svendsen (1873-1966), der fra 1899 overtog ledelsen af Hejmdal og prægede den med sine grundige og velskrevne reportager og artikler og sine skarpe ledere. Ligesom Flensborg Avis bragte Jessens taler i fuld ordlyd, stod Hanssens i Hejmdal med angivelse af tilhørernes bifaldsråb, hyssen osv. Det var gennem avisen, han udbredte sine ideer og holdninger og holdt sit bagland orienteret, og selv om Jessen i de første år behandlede

ham med overlegen og nedladende velvillighed, læs: udsøgt uforskammet, så måtte han efterhånden erkende, at Hanssen var en dygtig arbejdskraft og samtidig en farlig rival. Ved rigsdagsvalget i 1902, hvor Hanssen var bragt i forslag som kandidat ligesom Jessen, valgte han klogelig at holde sig tilbage for ikke at splitte danskheden. Han vidste, at hans tid nok skulle komme, og efter Jessens død 1906 stod vejen til Rigsdagen åben.

Nicolaj Svendsen flyttede i 1904 til Dannevirke, og 1910 overtog H.P. Hanssens svigersøn, cand. polit. Kristian Refslund Thomsen (1884-1960), der havde været medarbejder på avisen siden 1907, redaktørstolen indtil 1919. Han var født i Broager og studerede jura i København efter at have taget studentereksamen i Haderslev. Efter krigsdeltagelse 1915-18 blev han i vinteren 1920 konstitueret landråd i Aabenraa under den Internationale Kommission og derefter amtmand i Aabenraa 1920-54 og Sønderborg 1931-54.



Dyrlæge J.H. Bjørnhauge (1831-1910) fra Aabenraa købte i 1879 Dannevirke af H.R. Hiort-Lorenzen og førte herefter en mere forsonlig linje over for de preussiske myndigheder. I 1900 overlod han ledelsen til fru Margrethe von Wildenrath-Krabbe, som i løbet af kort tid kørte avisen i sænk, så han allerede juli samme år måtte sælge avisen med et stort tab.

Foto: Museum Sønderjylland, ISI.-Lokalhistorie.

Dybbølposten og Dannevirke

Dybbølposten i Sønderborg oprettedes i 1868 med advokat Jacob Cl. Pingel (1834-1919) som redaktør. Pingel blev udsat for en ikke ringe forfølgelse fra tysk side, bl.a. med fængsel og bøder, som til sidst drev ham væk fra avisen, hvorefter han i 1875 rejste nordpå. Den blev overtaget af boghandler Johannes Moldt (1825-1916), der var redaktør igennem 31 år. Han var en moderat mand, som helst undgik direkte provokationer og konfrontationer med tyskerne. Fra 1888 til 1893 var H.P. Hanssen ansat på avisen, men fik efter eget udsagn ikke lov til at udfolde sig, da Moldt suverænt afgjorde såvel indhold som holdninger. Med Moldts efterfølger, Jesseneleven A. Svensson, der var redaktør 1907-16, kom der en ny tone i den ellers ret konfliktsky avis. Sønderborg var i årene efter 1900 i umiddelbar fare for at udvikle sig til en tyskdomineret by, da de store militære anlæg trak mange civile borgere med sig sydfra, og sproget i byen blev mere og mere domineret af tysk. Med en aggressiv og direkte linje, hvor Svensson ikke var bange for at sige ligegyldigt, hvad han mente, ruskede han op i bladet og ikke mindst i læserne både i byen og på landet på Als og Sundeved med det resultat, at oplagstallet steg kraftigt. Under krigen var han indkaldt, og journalisterne An-

dreas Grau og efter 1918 Tycho Filskov ledede derefter bladet indtil 1924, hvor Filskov afløstes af Aage Møller.

Det ældste af de sønderjyske dagblade, Dannevirke, var grundlagt af Peter Christian Koch (1807-1880) i 1838. Han solgte det i 1855 til Godske Nielsen (1826-1899) til overtagelse ved nytår i 1856. I 1864 blev bladet som de andre sønderjyske aviser lukket af de preussiske myndigheder, og først i 1867 kom der igen et dansk dagblad i Haderslev, Haderslev Avis, der blev grundlagt af boghandler Th. Sabroe (1819-1894). Det blev året efter overtaget af P. Hiort Lorenzens søn Hans Rudolf Hiort Lorenzen (1832-1919). Efter juridisk eksamen i 1856 blev han borgmester i Egernførde og senere herredsfoged i Angel, men udvist i 1864, hvorefter han ledede et feltlazaret på Frederiksberg Slot. 1868 købte

han som nævnt avisen i sin fødeby Haderslev. Samtidig fik han myndighedernes tilladelse til igen at benytte navnet Dannevirke, der var blevet forbudt i 1864. Hiort Loren-



Fru Margrethe von Wildenrath-Krabbe (1864-1928) ejede ikke en fornemmelse for den danske befolknings følelser og fik i løbet af kort tid Dannevirkes abonnenter imod sig. Karikaturtegning i Klods Hans 1902.

zen var nok tidens dygtigste journalist i Sønderjylland, og det genopstandne Dannevirke blev hurtigt landsdelens førende avis. Men myndighederne vågede nøje over hvert ord, og 1874 måtte han otte måneder i fængsel i Magdeburg. Samme år købte han i øvrigt Fr. Fischers gamle blad Freja i Aabenraa. Forfølgelsen støttede dog kun hans position, der efterhånden var blevet så fremtrædende, at han blev opfordret til at lade sig vælge til Landdagen, hvilket han afslog, da han så mere eller mindre måtte opgive avisen. I 1877 fandt myndighederne et påskud til at udvise ham, og sammen med familien rejste han til København, hvor han først i nogle år var redaktør på Nationaltidende og derefter virkede som genealogisk forfatter. Herefter overtog Flensborg Avis positionen som det førende danske dagblad i Sønderjylland.

Avisen solgte Hiorth Lorenzen til Jørgen Hansen Bjørnshauge (1831-1910), der var født på Sillerupgård nord for Haderslev, uddannet i København og fra 1855 dyrlæge i Aabenraa. Han indsatte sin bror cand. mag. Jens Jørgensen Bjørnshauge (1838-1891) som redaktør. Han var uddannet på Tønder Seminarium og havde været lærer på Haderslev (danske) Realskole. Han førte Hiort Lorenzens linje videre, dog uden hans talent, og også hans efterfølger, Mathias Cornelius Mathiesen (1853-1915)

var klar i mælet. I 1890'erne skiftedes avisens fem medarbejdere til at bære titlen chefredaktør, fordi posten indebar en konstant risiko for at komme i fængsel. Imidlertid var dyrlæge Bjørnshauge blevet betænkelig ved redaktionens kompromisløse linje, og da han samtidig plejede omgang med tyske spidser som landråd von Uslar i Aabenraa og selvste regeringspræsident von Köller, forlangte han en mere forsonlig linje i sit blad. Mathiesen var ikke enig med ham, og da Bjørnshauge i 1899 forlangte, at han skulle optage en artikel, der advarede forældrene mod at sende deres børn på høj- og efterskoler i Danmark og i stedet anbefalede den nyoprettede tyske landbrugsskole i Aabenraa, ligesom han fik forbud mod at tage de danske parlamentarikere i Berlin, Gustav Johannsen og H.P. Hanssen, i forsvar, sagde han nej med den konsekvens, at han måtte forlade bladet.

Bjørnshauge overlod derefter fra nytår 1900 ledelsen af avisen til den danske statsborger, fru Margrethe von Wildenrath-Krabbe (1864-1928), der var datter af den kendte danske venstrepolitiker, herredsfoged Christoffer Krabbe (1833-1913). Hun havde været gift med en kunstmaler og boet i Frankrig i en årrække, hvilket bevirkede, at hun pralede af sin høje europæiske dannelse og strøede om sig med franske citater. Hun skrev ved overtagelsen, at avisen fortsat ville blive ledet i en dansk ånd, men uden "unyttig chauvinisme", hvilket i praksis viste sig at betyde en hånlige og direkte nedsættende omtale af de danske sønderjyder og ikke mindst deres ledere.

Sproget i de sønderjyske aviser er

"det fladbundede, der bruges til Dagligdagssnak", og indholdet "det begrænsede, ubehjælpelige Materiale, den primitive Dannelse har til sin Raadighed", skrev hun om bl.a. Jessens Flensborg Avis og H.P. Hanssens Heimdal, der både sprogligt og indholdsmæssigt var fuldt på højde med de bedste rigsdanske aviser.

H.P. Hanssen kaldte hun "Helten uden Bedrifter" og beskyldte ham for både at lyve og for at skifte mening efter, hvem han var sammen med, ligesom hun konsekvent skrev hans navn med ét 's', hvilket sikkert heller ikke var venligt ment som i denne hånlige opsats:

"Hr. Hans Peter Hansen omtaler, at han har truffet Herredsfoged Krabbe i Paris.

Hans Peter Hansen i Paris, det maa have været en første Klasses Farce! Det vilde vi have givet mer end en Groschen for at se.

Hvilket Sprog mon han talte? Fingersproget? Eller i "Voulez vous spise Grød med en Træske?" - Det er ogsaa et smukt Sprog".

Da Jens Jessen, som også blev udsat for hendes hån, en gang spurgte, hvorfor Gustav Johannsen var den eneste af de nordslesvigske 'førere', der tilsyneladende var fredet, svarede fru Wildenrath-Krabbe stærkt nedladende: "Vi maa nægte Jessen den Glæde - Hr. Johannsen interesserer os ikke". - Så var han placeret! I hendes øjne.

Hendes far, C. Krabbe, var medlem af Folketinget 1864-84 og igen 1895-1910. Han havde offentligt billigt hendes dispositioner. Det vakte kraftig modstand, og stærke kræfter søgte at hindre hans genvalg til Folketinget året efter, 1901. Bl.a. optrådte Georg Brandes som opponert imod

Krabbe ved valghandlingen i hans kreds Kalundborg, hvor Brandes holdt en meget lidenskabelig og skarp tale, ligesom direktøren for de københavnske gymnasieskoler Niels Hjort (1862-1917), der var sønderjyde, født i Lyksborg og student fra Haderslev, udsendte pamfletten 'Folketingsmand Krabbe og Sønderjylland', der særdeles kontant påviste politikere ns støtte til sin datters virksomhed, ligesom Hjort gav talende eksempler herpå. Det lykkedes dem dog ikke at vælte Krabbe. Han blev genvalgt, selv om Brandes havde indvilget i at være hans modkandidat.

Fru Wildenrath-Krabbes fremfærd i Dannevirkes spalter vakte kraftig modstand i den sønderjyske danskhed, og læserne vendte sig massivt imod hende, ligesom journalisterne forlod bladet med det resultat, at hun på kun et par måneder havde kørt avisen ned, så Bjørnshauge allerede 1. juli 1900 måtte sælge den med stort tab til Folkebanken for Nordslesvig som hovedkreditor. Banken solgte den straks videre til et nydannet aktieselskab, som i forvejen havde over-

taget avisen Modersmaalet. Samme efterår forsøgte hun sig igen med en ny avis med navnet Det gamle Dannevirke, som dog kun fik omkring 150 holdere. Det var et dansksproget blad med tysksindet indhold, men trods massive subsidier fra officiel tysk side fik det aldrig nogen indflydelse og måtte gå ind 8. august 1903.

Samtidig førtes en årelang retssag om retten til navnet Dannevirke, idet den tyske redaktør Karl Strackerjan og hans bagmænd, bogtrykkerne Uwe og Waldemar Leopold Schütze i Haderslev, havde anmeldt et krav på det 'herreløse' navn. Sagen blev dog vundet af Modersmaalet, idet retten fandt, at navnet tilhørte fallitboet, som Modersmaalet jo havde købt.

To af Dannevirkes kendteste navne, M.C. Mathiesen og Niels Mathias Grünwald (1836-1902), der havde været på Dannevirke siden 1870'erne, forsøgte nye græsgange efter fruens overtagelse af bladet. Mathiesen meldte sig til Modersmaalet, hvor han redigerede dets søndagstillæg indtil 1914, da han blev kastet i fængsel for en presseforsøelse, uagtet han var døds-



Folkebladet havde kontor i Naffet 2. I 1899 skiftede avisen navn til Schleswigsche Grenzpost med en dansksproget aflægger Dagbladet. Maleri af Naffet 2 og 4 formentlig udført af R. von Duhn omkring 1880.

syg af kræft og døde året efter. Grünwald oprettede avisen Fremad i Gråsten, der dog kun fik en stærkt begrænset levetid, idet han allerede samme år blev ansat på Modersmaalet og i øvrigt døde kort efter.

Dette blad var grundlagt 1882 af Th. Sabroes søn, boghandler Axel V.F. Sabroe (1861-1935), som et oppositionsblad mod Dannevirkes linje, idet det var forkæmper for "edsnægterne". Det vil sige det parti, som krævede, at den nye landdagsmand, der skulle vælges efter Hans Krügers død 1881, skulle følge hans linje og nægte at aflægge ed til den preussiske konge for derved at markere, at man ikke anerkendte det preussiske herredømme i Sønderjylland. Det indebar, at den valgte ikke kunne indtage sin plads i Landdagen. Modersmaalet var derimod talsmand for 'edsaflæggerne', som sejrede, hvilket betød, at den nyvalgte landdagsmand Anders Dons Hørlück kunne indtage sin plads i 'salen'. Da denne sag, som havde spaltet de danske vælgere i Haderslev-kredsen, ret hurtigt var udebatteret efter valget, følte det af mange overflødigt og måske lidt uheldigt, at der var to relativt svage og konkurrerende danske aviser i byen i stedet for én stærk. Problemet blev løst gennem fru Wildenrath-Krabbes kuldsejling med Dannevirke, som derefter gik op i Modersmaalet, hvorefter avisen førte navnet Dannevirke-Modersmaalet.

De tyske aviser

Foruden de danske aviser havde hver by før Genforeningen også mindst ét tysksorienteret dagblad. Det drejede sig om Flensburger Norddeutsche Zeitung (oprettet 1864) Flensburger

Nachrichten (1865), Tondernsche Zeitung (1871), Sonderburger Zeitung (1865), Apenrader Nachrichten (1864-85 og igen 1895-1906), Neue Apenrader Anzeiger (1878-1906), Apenrader Tageblatt (1906) og i Haderslev de tre dansksprogede, men tysksorienterede aviser Nordschleswigs Tidende (1864-79), Folkebladet (1879-99) og Dagbladet (1891) samt det tysksprogede og stærkt antidanske blad Schleswigsche Grenzpost, udgivet af bogtrykkerne Uwe og W.L. Schütze og med den rabiante 'Dänenfresser' Karl E. Strackerjan (1854-1921) som leder.

Hvordan tonen var i hans avis kan ses i bogen "Dänische Umtriebe in Deutschen Lande" (Danske Ugerninger på tysk område), som han udsendte 1895 næsten som en optakt til Köllerperioden. Den blev præsenteret som "et bidrag til belysning af den politiske agitation i Nordmarken", og på titelbladet står denne målsætning: "Vi vil generobre dette en gang så tyske land for tyskheden. Men vi vil ikke gøre det som modstandere af den nordslesvigske befolkning, men som dens venner, vi vil ikke bekæmpe den, men belære den. - Vi vil kun bekæmpe det, som ikke hører hjemme i de tyske lande, og undladelse heraf må med rette fremstå for befolkningen som slap eftergivenhed. Vore fjender er frem for alt dem, som under den tyske lovs beskyttelse håner og fornærmer alt det, som er tysk". Så var linjen klar. Med større eller især mindre nøjagtighed rettede han en mængde beskyldninger mod danskheden både i Sønderjylland og i kongeriget, og som eksempel på 'grov forhånelse' af det tyske citeres en vise fra et københavnsk vittig-

hedsblad, der roser og hylder Gustav Johannsen. Tonen var til tider temmelig hysterisk, og Strackerjan var særdeles ilde anskrevet i danske kredse. Det kan bl.a. ses af Valdemar Rørdams skildring i bogen 'Hjemme i Sønderjylland' (1919), hvor der i kapitlet 'Sommerdage 1913' står: "Jeg stod paa Banegaarden og talte med min Ledsager. En svær, svampet Kavaler med smaa, sorte stikkende Øjne labbede stadig rundt om os og gjorde lange Øren. "Se paa den Fyr," sagde jeg; "han ser da ud som Fanden selv; eller maaske det er Strackerjan?" - "Det er Strackerjan; lad os hellere gaa udenfor"".

Af de tysksprogede blade flyttede Schleswigsche Grenzpost til Flensborg efter Genforeningen, hvor den udkom indtil 1922, mens de øvrige, trods betydelig nedgang i antallet af abonnenter, søgte at slå sig igennem. 1929 måtte de dog af økonomiske grunde slutte sig sammen til Nord-schleswigsche Zeitung med hovedsæde i Aabenraa og lokalredaktioner i de øvrige byer.

Avisernes oplagstal

Den danske, sønderjyske presse havde ved udbruddet af Verdenskrigen et oplag på ca. 23.000 eksemplarer. Da der ved folkeafstemningen i 1920 blev afgivet omkring 75.000 danske stemmer, vil det sige, at hvis hvert eksemplar blev læst af tre personer - og det er ikke urealistisk - betyder det, at stort set alle voksne dansksindede sønderjyder dagligt læste mindst én af de danske aviser. Hvis oplaget for de tyske dagblade har været proportionalt med de danske avisers oplag i forhold til den potentielle læserskare, vil det svare til omkring 8.000 ek-

semplarer. Der har naturligvis været en vis overlappning, idet nogle dansksindede også har læst tyske aviser og omvendt, ligesom de tyske blade givetvis er blevet favoriseret af myndighederne, så de har været fremlagt i f.eks. jernbanernes og de offentlige instansers ventesale. Selv med dette in mente har de tyske avisers oplag næppe oversteget 10.000 stk., da det var højst.

Franz von Jessen

Blandt de relativt få kongerigske journalister, som interesserede sig for og beskæftigede sig indgående med de sønderjyske forhold, indtager - udover redaktør Willemoes i Ribe - Nationaltidendes legendariske Pariskorrespondent og rejsende reporter Franz von Jessen (1870-1949) en særstilling. Han besøgte store dele af verden, bl.a. i forbindelse med konflikter, og rapporterede fra mange forskellige krigsskuepladser i Europa og Mellemøsten. Ret ofte rejste han i Sønderjylland, hvor han kendte mange ledende personer - både tyske og danske - som han jævnligt besøgte, hvilket gav ham et tæt og grundigt indblik i forholdene, som han brugte i sine yderst læseværdige reportager og grundige analyser. En del heraf blev optaget i det store erindringsværk 'Mit Livs Egne' I-V (1945-46), der bærer præg af også at være en samling af hans vigtigste artikler gennem tiden - og dermed en dokumentation af hans virke. Han udsendte flere bøger om sønderjyske forhold - bl.a. 'Hvad danske Børn maa lære i Sønderjyllands Skoler' (1900) og 'Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie' (1901), ligesom han udgav skrifter på fransk om Sønderjylland, herunder 'Manuel hi-

storique de la question du Slesvig' (1906). Han var aktiv i afstemningskampen, hvor han som stærkt konservativ gik ind for en grænselinje syd om Flensborg. I 1937 udsendte han det store dokumentarværk 'Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900-1937' I-III, der er uundværligt for enhver historiker, som beskæftiger sig med denne periode. ■

Litteratur

Rasmussen, Réne: *Aviser. I: Sønderjylland A til Å*. Aabenraa 2011.

Rasmussen, René: *Flensborg Avis 1869-*

1906. Historien om den danske avis under prøjserstyre. Flensborg 1994.

Iversen, Peter Kr.: *Vestslesvigs Tidende. Blade af et blads historie*. Tønder u.år.

Jørgensen, Harald: *H.P. Hanssens overtagelse af Hejmdal i 1893. Et blad af Nordslesvigs danske pressehistorie. I: Pressehistoriske afhandlinger*. København 1963.

Svensson, A.: *Fra 'Dybbøl-Posten' til 'Jydske Tidende'. Bidrag til sønderjysk pressehistorie. I: Pressehistoriske afhandlinger*. København 1963.

Petersen, Chr.: *Dannevirke. Et rids af bladets historie, grundlagt 15. juni 1838*. Uden sted.

Den karismatiske journalist ved Berlingske Tidende, Franz von Jessen, havde en passion for Sønderjylland og den danske befolknings skæbne, men han var som journalist også berejst og ofte i begivenhedernes centrum. Her ses han ved Folkehjem i Aabenraa, hvor han byder de første engelske tropper velkommen ved befrielsen den 5. maj 1945.



Foto: Museum Sønderjylland, ISI-Lokalhistorie.

Elev på Statens Sømandsskole i Sønderborg 1964

Af Knud Madsen

I 1990 lukkede Statens Sømandsskole i Sønderborg efter at have virket siden 1949. Og i 2009 blev bygningerne lige nord for Alssundbroen på Sundevedsiden revet ned. Ikke desto mindre er vores viden om skolen sparsom. Her fortæller Knud Madsen om sin tid på skolen i 1964.

DA JEG I 1963 BESTOD prælimumnæreksamen fra Brenderup og Omegns Realskole på Fyn, havde jeg besluttet, at min fremtid skulle ligge på havet. Jeg ville noget vagt være styrmand. Min familie var nok knap begejstret herfor, hvorfor det blev bestemt, at jeg kunne mønstre ud som messedreng. Var søen noget for mig, så kunne jeg søge om optagelse på en af Statens sømandsskoler. Det lykkedes mig i september 1963 at få hyre på rederiet ØK's 'Malaya', som fra Europa samlede stykgods til Indien, Østpakistan og Burma og herude fra lastede gods den modsatte vej.

Efter min hjemkomst i februar 1964 søgte jeg om optagelse på Statens Sømandsskoler og blev optaget på skolen i Sønderborg. Her mødte jeg frem omkring den 1. april 1964 for at deltage i et 3-måneders kursus. Det skulle give eleverne en grundlæggende viden, således at de kunne mønstre ud som dæksdreng og siden avancere til matroser og måske derefter læse til styrmand eller skibsfører. Vi blev straks uniformeret. Nogen beklædning skulle vi selv medbringe, andet fik vi udleveret. En elev blev beordret til at fjerne sit overskæg.

Man kunne ikke have, at eleverne så mere myndige ud end skolens lærere. Jeg fik elevnummer 41.

Skolen og dens personale

Sømandsskolen lå på Jyllandssiden lige op til Kong Christian X's bro, og den bestod af to sammenbyggede bygninger. Den ene var et tidligere hotel, som engang havde heddet Alhambra. Her boede forstanderen, og her var endvidere klasselokaler og kontor til inspektøren. Den anden bygning var et moderne byggeri, som rummede værelser til eleverne, køkken, spisesal, opholdsstue og riggerloft. Skolen lå på et areal, som var omgivet af et flettet ståltrådshegn, dog ikke mod søsiden, hvor skolens livbåde og joller lå fortøjet. Der kom jævnligt både større og mindre skibe til Sønderborg, og en del passerede broen. Oppe på denne kom folk spadserende forbi, og nogle elever specialiserede sig i at råbe: "Guten Tag Hugo, hast du ein Schmög?". Det gav af og til resultat.

Skolens forstander hed A.H. Jakobsen, inspektøren Kreuzer. Sidstnævnte var noget af en buldrebase. De to gik altid i uniform. Som undervisere var her tre-fire styrmænd, som optrådte i civil. Hertil kom to bådsmand, som nok især tog sig af vedligeholdelsen af skolens materialer. En af disse hed Chr. Høj. Han havde tidligere ejet og ført et mindre fartøj, 'Kapella' af Egersund. Min klasselærer hed Frederiksen og boede i Høruphav. Jeg har siden fundet ud af, at han er identisk

Knud Madsen, elev nr. 41, Statens Sømandsskole i Sønderborg .

med den Arne Skottenborg Frederiksen, som blev en anerkendt marine-maler. På skolen var endvidere ansat en del køkkenpersonale.

Dagens gang

Vi var nogle og fyrretyve elever på kurset, hvilket var langt under det normale. Vi boede på firemandskamre. Kl. 6.40 blev vi purret ud. Så var der lige tid til at børste tænder og få lidt vand i hovedet, inden vi stillede til mønstring kl. 7.00. Herefter skulle halvdelen af eleverne gøre rent på kamrene, medens de øvrige vist kunne holde fri. Næste dag var det omvendt. Kl. 7.30 var der morgenmad, og kl. 8.00 stillede vi til mønstring, hvorefter Dannebrog blev hejst under afsyngelse af 'Der er ingenting, der maner'. Så var der undervisning til kl. 12.00, hvor middagsmaden blev serveret. Kl. 12.30-13.00 kunne vi holde fri, og så var der atter undervisning til kl. 17.00.

Mellem timerne holdt vi frikvarter. Kl. 17.30 fik vi aftensmad. Inden solnedgang blev flaget taget ned. Ved den lejlighed samledes vi for at synge 'Fra himlen er du faldet'. Tonen på skolen var ret streng. Det hed sig, at fulgte man ikke reglerne, så blev man alvorligt straffet. Således skulle elever tidligere være sat til at rengøre skolens trapper med tandbørste. Det skete dog ikke i min tid.

Vagter

Skolens elever gik på hverdage skiftevis vagt fra kl. 16.00 til 7.00, to mand sammen. De to kaldtes henholdsvis



fløjtegest og falderebsgast og havde et vagtlokale til deres rådighed. Samtidig fungerede de som brandvagter. Selv om man havde hundevagten kl. 0.00-4.00, fik man ikke lov til at sove længere om morgenen. Således blev vi forberedt på de vagter, som vi ville få, når vi engang fik en hyre.

På vagterne skulle vi skiftevis hver halve time slå glas og gå en runde af ti minutters varighed gennem skolen og på bestemte steder trække et vagt-ur. Vagterne omfattede også telefonpasning, ligesom dagens post skulle bringes over på Sønderborg Station. I weekenderne gik vi vagt døgnet igennem. Ved vagtlokalet fandtes en opslagstavle, og her læste jeg på et tidspunkt, at skoleskibet 'Danmark' søgte elever. Jeg besluttede, at jeg efter opholdet på sømandsskolen ville på et togt med 'Danmark'.

Fagene

På skolen havde vi følgende praktiske og teoretiske fag (ugentligt timetal

angivet i parentes):
 Bådtjeneste (9 timer). Roning m.m.
 Motorlære (2 timer).
 Praktisk sømandskab (9 timer). Knob,
 splejsning m.m.
 Gymnastik (5 timer).
 Tøjvask (2 timer).
 Dansk (2 timer).
 Søvejsregler (2 timer).
 Teori (2 timer). Skibsindretning m.m.
 Navigation (2 timer).
 Sundhedslære (2 timer).
 Samfundslære (1 time).

Vi lærte snart at ro i livbådene. Der var vel plads til i alt 12 roere i en båd, hvortil kom styrmanden ved roret. Det krævede nogen øvelse, inden vi kunne ro i takt. For at føre åren korrekt, skulle man med begge hænder fatte således om den, at et drej i håndledet gjorde, at man skiftevis kunne føre årebladet lodret gennem vandet og vandret gennem luften. Det sidste mindskede luftmodstanden. Vi roede meget, og vor længste tur gik til Hardeshøj på Nordals. Enkelte gange satte vi sejl. I skolens joller lærte vi at vrikke. På riggerloftet lærte vi at lave knob, stik og taklinger, at splejse tovværk og stålwire samt sejldugssyning. Jeg mener endvidere, at vi et sted havde en glødehovedmotor stående, som vi lærte at starte.

Svømning og tatoveringer

Hver onsdag aften vandrede vi til en times svømning i Sønderborg Svømmehal. Vi fik i den anledning fortalt, at før i tiden ønskede søfolk ikke at lære at svømme. Det trak bare pinen ud, dersom man endte i havet. Men under verdenskrigene druknede meningsløst mange søfolk og marinesol-

dater, som kunne være reddet, dersom de havde været i stand til at svømme blot nogle få timer. Derfor skulle vi lære at svømme. Det hed sig i øvrigt, at mange søfolk fik tatoveringer, fordi de håbede at blive genkendt ved hjælp af disse, dersom de druknede og ikke kunne identificeres på anden måde. På et tidspunkt, hvor skolens elever og lærere stod samlet, udtalte inspektør Kreuzer sig til eleverne om det efter hans mening tåbelige i at blive tatoveret, alt imens en af skolens båds mænd stod pinligt berørt og trak skjortæærmerne ned over sine velbroderede arme.

Eleverne

Vi var som nævnt godt og vel fyrretyve elever, der blev fordelt i tre klasser. Det var ikke mange i betragtning af, at skolen havde plads til 108 elever. Jeg vil tro, at 75% af eleverne var københavnere eller i hvert fald fra Sjælland. Desuden var her fire bornholmere, to fynboer, og resten var jyder. I dag husker jeg ikke mange af eleverne, skønt jeg siden traf enkelte. Der var en, som blev kaldt 'Sandal-Jesus'. Han anvendte de dengang så moderne fodformede sandaler, der bestod af en træbund, hvorover var ført en læderstrop. Jesus-sandaler kaldtes de nedsættende. På et tidspunkt blev vi alle fotograferet, elever og lærere, men desværre er mit foto forsvundet for mange år siden.

Fritid, udflugter og andet

Vores fritid var ret begrænset, og det var sjældent, at vi fik set nærmere på Sønderborg. Vi måtte holde os inden for skolens hegn, hvilket skulle give os en fornemmelse af livet til søs, som man ikke bare kunne forlade.

*'Kahytten',
Sømandsskolens
opholdsstue
1964.*



Foto: Privat.

Landlov - således kaldtes det, når vi måtte gå i byen - fik vi dog, og det var på en isbar i byen, at jeg på en jukeboks for første gang blev opmærksom på The Beatles. Vi var på flere udflugter, bl.a. til Dybbøl Banker, hvor en 90-årig postmester fortalte om krigen i 1864. I juni var vi på en bustur rundt i Sønderjylland, hvor vi mod vest besøgte diger, sluser og Tønder by. Jeg erindrer svagt, at nogle elever på et tidspunkt deltog i et sportsstævne i Sønderborg.

På skolen blev der afholdt adskillige foredrag. En af foredragsholderne talte om 'smuthjerner'. Desværre er indholdet af hans foredrag 'smuttet'. Normalt så vi om aftenen film en gang ugentligt. Det drejede sig om faglige emner med tilknytning til søfart, men til slut vist gerne en Disney-film. Vi var til en koncert med Sønderjyllands Symfoniorkester, til Skt. Hans bål, og vi blev vist rundt på et DFDS-skib, som lå i havnen. Endelig havde skolen en fotoklub, og var der ikke andet at lave, så kunne vi altid se tv.

Lommepenge og tobak

Eleverne skulle medbringe deres lommepenge, som blev afleveret til skolen og administreret af denne. Man fik udbetalt ti kr. ugentligt. Det var ikke meget, i hvert fald ikke for de elever, som havde vænnet sig til at ryge. Til disse hørte jeg. Der kunne blive til en pakke pibetobak og ti cigaretter, hvorefter der ikke var mange ører tilovers. På et tidspunkt fik jeg foræret to pakker 20-styks cigaretter af en fætter, der netop var afmønstreret fra sit skib. Det følte som en stor rigdom. Nødvendige ting som f.eks. håndsæbe og tandpasta var der tilsyneladende ikke råd til; men det fik jeg måske tilsendt hjemmefra eller medbragte fra en af de få gange, der var lejlighed til at rejse hjem en weekend. Vi fik vist lov til at rejse hjem påske og pinse, og jeg fik i hvert fald tilladelse til at rejse hjem til en bar nedåb.

Kosten

Vi spiste udmærket på skolen. Den megen fysiske aktivitet gjorde naturligvis eleverne sultne. Jeg husker, at

2. klasse,
Sømandsskolen
1964.



Foto: Privat.

vi om morgenen fik øllebrød samt rugbrød og franskrød med ost og marmelade. Til middag fik vi varm mad. Om aftenen spiste vi smørrebrød. Der var pålæg til ca. syv skiver pr. mand; men vi spiste op til fjorten, så på de sidste strøede vi sukker. Det stod på bordet, fordi der blev serveret te til aftensmaden. Skolens forstander, hans familie og vagthavende lærere spiste sammen med eleverne, men sad ved et bord for sig selv. Deres bord var yderst veldækket, flot pyntet med opsats, vindruer, salater osv., så eleverne kunne ikke tvivle om, at man ved dette bord spiste førsteklases. Vi skulle nok vænne os til, at skibsofficerer fik bedre kost end den menige besætning.

En aften stjal en af mine værelseskammerater en camembertost fra lærernes bord. Den lå længe og lugtede i hans skab, medens han så småt nød af den. Alligevel kunne den ikke overdøve lugten af hans sure tæer. Aldrig før eller siden har jeg - og vist heller ikke de øvrige på kammeret - oplevet så sure tæer. Vores dag sluttede med aftenkaffe, og kl. 22.00 skulle vi

være til køjs. Selv om jeg syntes, at vi spiste udmærket på skolen, så må jeg have savnet noget sødt. På en fridag hændte det nemlig under landlov, at jeg hos en bager i nærheden købte 3-4 flødeskumskager. Jeg satte mig på en bænk et afsides sted og spiste det meste af dem, men var til sidst lige ved at brække mig og smed resten bort.

Inspektør Kreuzer

Det var naturligvis eleverne, som gjorde rent på skolen. Vi havde alle et bestemt område, som skulle passes. Rengøringen foregik på lørdag formiddage. Jeg gjorde rent på inspektør Kreuzers kontor og de nærmeste omgivelser, hvilket bl.a. omfattede et toilet og en trappe. På hans skrivebord stod et askebæger, som forestillede et bilhjul. Selve bægeret var af messing og var omgivet af et sort gummidæk. Den slags askebægre var på mode dengang, velsagtens som reklame for et bilfirma. Kreuzer må have røget, for askebægeret var altid sortsværtet. Snart fandt jeg ud af at gøre det skinnende blankt ved hjælp af wc-rensemiddel. Det askebæger fik jeg megen

ros for; men Kreuzer fandt aldrig ud af, hvorledes jeg rengjorde det.

En dag lige efter rengøring blev jeg kaldt over på Kreuzers kontor. Jeg blev noget nervøs, for jeg troede, at han var utilfreds med mit arbejde, og at jeg skulle have en reprimande. Jeg bankede på hans dør, hvorefter det lød: "Kom ind hr. Knud Madsen. Er du klar over, at du har været svineheldig?" Det var jeg egentlig godt, for lige inden jeg ankom til skolen, havde jeg tippet og fået en ellever. Den kom nu til udbetaling og gav i gevinst 355,55 kr. De 350 kr. tog inspektøren sig af, medens jeg fik lov til at beholde resten som ekstra lomme penge den uge. Var der noget, som man tvingende behøvede, var det dog tilladt at bruge af den sum, som man havde overladt til skolens administration.

'Mågen' en af Sømandsskolens livbåde.

Skolen slutter

Skolen sluttede med eksamen og forskellige praktiske prøver. Den 8. juli 1964 kunne jeg rejse hjem til Midelfart med den besked i min søfartsbog, at jeg havde gennemgået et 3-måneders kursus og var skikket til ud-kig. Desuden fik jeg udleveret et due-lighedsbevis i sejlads og et diplom, hvoraf det fremgik, at jeg kunne svømme 1.000 m. Den forløbne tid havde været præget af disciplin, og denne blev ikke mindre, da jeg tre måneder senere tillige med en del andre fra holdet mønstrede ud på et togt med skoleskibet 'Danmark'. Jeg sejlede frem til udgangen af 1971, hvorefter jeg gik i land, bestod hf-eksamen og siden dimitterede fra Danmarks Biblioteksskole i 1978. ■



Foto: Privat.

Kniplersken Nielsine Beyer - og hendes hus i Randerup

Af Inger Lauridsen

De mange vestslesvigske kniplersker, der fandtes fra tidligt i 1600-tallet til ind i 1900-tallet, levede et meget arbejdsomt og nøjsomt liv. Hvordan var livet for de få kniplersker, der var tilbage i 1900-tallet? Nielsine Beyer i Randerup var en af de sidste professionelle kniplersker i Vestslesvig. Også hun levede et nøjsomt og slidsomt liv.

Nielsine Beyers fødsel og første år

NIELSINE BEYER BLEV født den 27. august 1894 i landsbyen Apterp i Brede sogn.¹⁾ Hun var første barn af Ane Marie Johannsen, der stammede fra nabosognet Randerup, og landmanden Christian Beyer i Apterp. Parret var blevet gift den 27. oktober 1893.²⁾ Fødslen af den lille pige var en lykkelig begivenhed i den lille familie, og alt tegnede lyst for dem. De var unge, Ane Marie 29 år og Christian blot et år ældre.

Men de gode dage varede ikke ved. Allerede året efter, den 2. november 1895, døde Christian Beyer, blot 31 år gammel, og så stod Ane Marie tilbage med sin et år gamle datter og en lille ejendom, som hun ikke kunne drive alene.³⁾ Et halvt år efter Christian Beyers død blev ejendommen afhændet, og Ane Marie valgte at flytte hjem til sine forældre med sin lille pige.

Nielsine Beyers barndomshjem i Randerup

Ane Maries forældre, Ane og Johannes Johannsen, boede i et lille indsøderhus midt i Randerup by (matri-

kel 30 og 60). Huset havde Johannes Johannsen opført i 1879 af nedbrydningsmaterialerne fra et tidligere hus på grunden, som var opført i 1772, og som Johannes Johannsen med sin familie havde erhvervet efter en aftægtsmand Matthias Terkildsen i 1871. Familien Johannsen var tilflyttere fra Apterp. Huset blev opført med en enkelt helstensmur uden hulmur, og som det er skik i Vestslesvig, anbragt på syldsten af granit. Både mursten, bjælker og de hollandske fliser i de to små stuer blev genanvendt ved opførelsen af det nye hus. Taget blev tækket med strå. I 1950'erne erstattedes stråtaget med eternit, men huset er i dag atter strå-tækket. Grunden omkring bygningen var dengang lidt bredere mod vest. Imidlertid blev et stykke af haven inddraget i forbindelse med, at amtsvejen fra Bådsbøl Ballum gennem Randerup til Bredebro blev reguleret. I den eksproprierede del af haven stod et pæretræ, som Johannes Johannsen hægede meget om, og hvis frugter han havde vanskeligt ved at holde drengene i Randerup fra. Husets opførelsesår 1879 er indridset i to mursten ved de vestligste vinduer mod syd og mod nord.

Huset havde en lille stald med hønsehus og lokum i den østlige ende. Indgangsdøren var midt i huset, hvor en smal diele adskilte stalden mod øst og beboelsen mod vest. Boligdelen bestod og består af to to-fags stuer mod syd og et lille køkken samt et kammer mod nord. I begge stuer er



Fotografi af Ane Marie Johannsen og Christian Beyer optaget hos fotograf C.L. Schwennesen i Tønder kort inden parrets bryllup i 1894.

Foto: Lokalhistoriske Arkiv for Bredebro og Omegn.

der fortsat fliser indvendig på ydervæggen mod syd (motiverne er mange farvede blomsterpotter fra slutningen af 1700-tallet i den ene stue, og blå og nogle nok lidt yngre mange dekorerede stjerner i den anden). Umiddelbart syd for husets pigstensbelægning er der en række lindetræer, og syd herfor blev der anlagt en prydhave med en midtergang, omkranset af buksbom og blomsterbede på hver side, der også var og er omkranset af buksbom. I den sydlige del af haven var der nyttehøve med kål og rodfrugter. Nord for huset havde Johannes Johannsen plantet en del æbletræer, og senere blev her også opstillet tre bistader.

Lige nord for Johannsens æblehave var der et ganske lille hus, en ussel rønne, der i landsbyen altid blev kaldt "æ kammê" (kammeret). Dette lille hus købte Johannsen i 1890 for at kunne lægge stedet til sin grund, og huset blev revet ned i 1903. Dette

er grunden til, at det lille hus i dag har to matrikelnumre.

Det var således et nøjsomt men velordnet hjem, som Nielsine voksede op i sammen med sine bedsteforældre og sin mor. Hjemmet var meget gudsfrygtigt og tilknyttet en af tidens pietistiske vækkelsesbevægelser, Luthersk Mission. Da der kun var et lille jordtilliggende til huset, var Johannes Johannsen nødt til at arbejde som daglejer eller arbejdsmand, hvor han kunne. Det var nødvendigt, at datteren Ane Marie kunne hjælpe med familiens underhold ved at kniple til videresalg, og den lille Nielsine lærte derfor at kniple som barn.

Nielsine Beyers ungdom

Det var tilsyneladende magtpåliggende for Nielsines bedstefar og mor, at Nielsine lærte noget. I 1913 kom hun på højskole i Danmark, oven i købet så langt borte som på Frederiksborg Højskole, muligvis gennem støtte fra

Sønderjysk Skoleforening. Nielsine var også i en periode pige på en gård i Randerup, men hendes arbejdskraft behøvedes hjemme i Randerup, hvor hendes bedstemor, Ane, var død i 1911. Som enkemand havde Johannes Johannsen sikkert brug for både sin datter og sin datterdatter hjemme. Omkring 1913 solgte Johannsen de få tønder land jord til ejendommen fra, hvilket gav de tre beboere i huset en lille smule penge at tære på.

Ellers kan man undre sig over, hvad de tre mennesker fra dette tidspunkt kunne leve af. Den gamle Johannes Johannsen var formodentlig efter sin hustrus død ikke i stand til at arbejde, så det var Ane Marie og Nielsine, der måtte skaffe til dagen og vejen. Begge kvinder var habile kniplersker og kunne desuden sy for folk. For at dygtiggøre sig inden for maskinsyning deltog Nielsine i 1921 i et sykursus, der blev afholdt i Odense. Det har dog ikke været muligt at finde ud af, hvor længe kurset varede, men både mor og datter påtog sig syopgaver, ligesom de kniplede til videresalg. Hvem, der inden 1920'erne aftog deres kniplinger, vides ikke. Desuden

havde de tre bistader mellem æbletræerne nord for huset, som gav tilstrækkelig honning til videresalg, og de har formodentlig haft nogle høns i det lille hønsehus i husets østlige ende.

De var alle tre meget nøjsomme og ekstremt sparsommelige, så Nielsine fik ikke en ungdom præget af nogen form for letsind eller ungdommelig følelse af at 'slå til Søren'. Mens mange af gårdene og husene i Randerup begyndte at få indlagt el og koldt vand, var dette absolut ikke tilfældet for Johannes Johannsens hus. Her kunne man sagtens klare sig med pumpen bag huset, det gammeldags lokum samt petroleumslamperne og tællelysene. Som brændsel anvendte den lille familie på tre generationer tørv, som de to kvinder gravede på Skast Hede. Gennem hele Første Verdenskrig husede familien endog to ekstra beboere. De var Ane Maries bror, Johan Carl, der var købmand i Søndernæs i Brøns' to sønner, Johannes og Hans, på henholdsvis 11 og 9 år. Deres mor var nemlig død i efter sommeren 1914, samtidig med at Johan Carl blev indkaldt til krigsdelta-

Foto: Preben Jørgensen, Lokalthistoriske Arkiv for Bredebro og Omegn.



Fotografi af Johannes Johannsens lille hus i Randerup, set fra nordøst. Billedet er optaget i 1966, efter at Nielsine Beyer havde fået lagt bølgeeternit-tag på huset.

linger, hvilket hun i hvert fald gjorde fra begyndelsen af 1930'erne.⁶⁾

Gennem flere år i 1930'erne inviterede Den københavnske Damekreds hvert år en kniplerske fra det vestlige Sønderjylland til København, hvor hun i nogle uger op til jul hver dag skulle sidde i broderiafdelingen i Magasin du Nord på Kongens Nytorv og kniple. Mens kniplersken opholdt sig i København, boede hun privat hos en af damekredsens medlemmer. I 1933 var Nielsine Beyer i København for at demonstrere sit kniplingshåndværk, hvilket fremgår af et avisudklip i Damekredsens scrapbog fra november 1933.⁷⁾

Her ses Nielsine Beyer siddende i en lillempet egnsdragt i hjemmet hos damekredsens næstformand, Else Marie Thomassen i Hellerup. Af teksten til billedet fremgår det, at dette ikke var Nielsines første kniplebesøg i København.

Men hvor afsatte Nielsine Beyer sine kniplinger ud over til Den københavnske Damekreds?

I 1930 havde en kvinde, Meta Tønder, fået næringsbrev til såkaldt 'ringe Handel' i Tønder, først i Storegade

24 og senere Torvet 6.⁸⁾ Meta Tønder solgte kniplingsmønstre og færdige kniplinger. Hun behøvede kontakt til kniplersker på egnen, der ville levere kniplinger til salg i hendes forretning. Det er uklart, hvorledes Nielsine Beyer fik kontakt med Meta Tønder, men i Nielsine Beyers dødsbo var der en del småbreve fra Meta Tønder fra engang i 1930'erne og i hvert fald til efter 1945, sikkert noget senere.

Imidlertid er kun et fåtal af brevene daterede. Alle brevene omhandler bestillinger på bestemte kniplingsmønstre, som Nielsine Beyer skulle kniple, samt afregning for leverede kniplinger. Desuden fremgår det af brevene, at Nielsine Beyer leverede honning til Meta Tønder. Som eksempel på et brev fra Meta Tønder til Nielsine Beyer citeres et enkelt brev, dateret den 24. oktober 1945:

"Kære Frk. Bejer

*Mange Tak for de tilsendte Kniplinger
Jeg synes de Stykke Fjer maa gerne gerne koste 21 Kroner Rammen 4 kr. 50,
som følger pr. Chek. Saa sender jeg
Garn 3 à 80 Øre. Vil De nok kniple lidt
mer af Fjeren 70 cm og nogle Rammer.*



Foto: Pernille Bejer, Ballum.

Tre kopper af engelsk fajance med ret dybe underkopper, beregnet til at drikke let afkølet kaffe af. Kopperne, der har en usædvanlig bølget overkant, er fremstillet i 1830'ernes England. Kopperne var en del af Nielsine Beyers bohøve ved hendes død og er nu i privat eje.

Et avisbillede, forestillende Nielsine Beyer under sit ophold hos Den københavnske Damekreds før jul i 1933. Nielsine Beyer er fotograferet sammen med datteren i det hjem, hvor hun var indkvarteret under sit ophold i København.



Foto: Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder.

Jeg skal nok sende omgaaend Pengene. Danmarks Hjerter koster nu 6 kr. 50 Øre. De har vel ikke 1 Pund Honning til mig?

*Hjertelig Hilsen
Deres Meta Tønder⁹⁾*

I et andet brev omtalte Meta Tønder, at hun endnu ikke havde fået knap-penåle, hvilket viser, at Nielsine Beyer købte de materialer og redskaber, som hun behøvede til kniplingerne, af Meta Tønder.

Nielsine Beyer havde i 1940'erne også kontakt med en forening, der hed 'Sønderjyske Kvinders Hjem-mearbejdes Væveskole' i Tønder, som fru Else Florander bestyrede i en årrække. Foreningen havde kontakt med en del kvinder i lokalområdet, der havde forskellige håndarbejds-mæssige kompetencer, så som file-ring, vævning og knipling. Hvor læn-ge denne kontakt bestod, vides ikke.

Foruden at kniple og sælge hon-ning varetog Nielsine Beyer i en del år rengøringen af skolen i Randerup, hvilket hun tjente 35 kr. ved om måneden.

Nielsine Beyers modne år og alderdom

I 1941 døde Nielsine Beyers mor, Ane Marie Beyer, 76 år gammel af en hjer-neblødning. Det fremgår ligeledes, at Ane Marie Beyer i sine sidste år mod-tog aldersrente, idet hun tituleredes som 'aldersrentenyder'.¹⁰⁾

Nu var Nielsine Beyer alene tilbage i huset i Randerup og alene om at skaf-fe sig sit nødvendige underhold. Hen-des daglige liv var fortsat stærkt knyt-tet til hendes arbejde og hendes tros-liv. Selv om hun kun var 47 år, da mo-deren døde, er der intet, der tyder på, at hun søgte en livsledsager eller et tættere socialt samvær. Hun var nøj-som indtil det påholdende og undte



Fotografi af Nielsine Beyers hus i Randerup, efter at det i 2007 havde fået et nyt smukt stråtag.

næsten ingenting til sig selv. Hun fik først i løbet af 1940'erne lagt vand ind og da kun med en enkelt kold hane.

Imidlertid indrettede hun omkring 1950 den østlige ende af huset (hvor Johannes Johannsen i 1915 havde indrettet et kammer) til en lille ferielejlighed, som hun udlejede om sommeren. Her var hun imidlertid nødsaget til at installere elektricitet, men kun i ferielejligheden. Først meget sent i sit liv fik Nielsine Beyer selv elektrisk lys, mens hun aldrig tillod sig at få installeret toilet og bad.

Fordi Nielsine Beyer havde så små behov, kunne hun spare op, og i 1969 købte hun et stykke jord i Randerup på knap tre ha, som hun lejede ud. Jorden købte hun af forhenværende snedkermester August Pedersen i Haderslev. Nielsine Beyer var således ret formuende, da hun døde i marts 1992, knap 98 år gammel. Hun havde indsat Dansk Bibelselskab som sin universalarving. Desuden havde hun testamenteret mindre beløb til Luthersk Missionsforening og til Brødreminigheden i Christiansfeld.

Nielsine Beyers hus efter hendes død

Det daværende Tønder Museum kom først i forbindelse med Nielsine Beyers

hus i Randerup efter hendes død.

I forbindelse med en vurdering af huset blev museet kontaktet for at angive, hvorledes man skulle prisfastsætte de hollandske fliser i de to små stuer. Museet foretog en besigtigelse af stedet og blev dybt fascineret af bygningens autenticitet og uberørthed, når undtages eternittaget fra 1950'erne og den primitive sommerbolig, der var indrettet i den tidligere stald. Hvad der understregede dette, var den fine gamle have mod syd og abildgården nord for huset, stadig med tre gamle og faldefærdige bista-der under træerne.

Haven mod syd så ud, som da Johannes og Ane Marie Johannsen havde anlagt den mere end 100 år tidligere, og alene haven burde være tilstrækkelig til at forsøge at få det lille hus med have fredet. Tønder Museum indgav fredningsanmodning til Planstyrelsen den 30. oktober 1992, i hvilken museet fremhævede husets bevaringsværdige tilstand og især det meget fint bevarede haveanlæg.¹¹⁾

Fredningsanmodningen var bilagt en håndtegnet skitse af haven med markering af en del af de planter, der forefandt i haven ved Nielsine Beyers død.

På trods af, at Planstyrelsens fred-

ningsarkitekt besigtigede huset og haven, afslog styrelsen at frede huset med den begrundelse, at man ikke ønskede at frede et hus' omgivelser, et synspunkt som fredningsfolk heldigvis senere har forladt. Efterfølgende forsøgte Tønder Museum at få en af de store fonde i Danmark til at erhverve huset og anvende det som en art legatbolig for udøvende kunstnere, en plan, der heller ikke lykkedes. Heldigvis blev huset købt af digteren Jens Rosendal i Ballum, der sørgede for, at det blev meget nænsomt restaureret. Han bevarede også grundtrækkene i haveanlægget mod syd, mens abildgården og bistaderne mod nord måtte lade livet. Huset har i dag fået et nyt smukt stråtag af den ny ejer men også en noget voldsom udhusbygning mod nord, mens haveanlægget mod syd til en vis grad er bevaret.

Afrunding

Nielsine Beyers nøjsomme liv som kniplerske i 1900-tallet i det vestlige Sønderjylland indskrives sig i den socialhistoriske og traditionsbundne kontekst, som de vestslesvigske kniplersker har været underlagt gennem tre århundreder forud for Nielsine Beyers tid. Det, at Nielsine Beyers liv næsten fra vugge til grav havde sit udgangspunkt i det lille hus i Randerup, gør det muligt at få et indblik

i en kniplerskes liv og økonomi med lidt flere detaljer, end det som oftest er muligt. ■

Noter

- 1) Brede sogns kirkebøger, fødte 1886-1903, opslag nr. 28.
- 2) Brede sogns kirkebøger, ægteviede 1886-1903, opslag nr. 63.
- 3) Brede sogns kirkebøger, døde 1886-1903, opslag nr. 84.
- 4) Randerup sogns kirkebøger, døde 1908-1950, opslag nr. 14.
- 5) Lauridsen, Inger: Hansigne Lorenzen - kulturbevarer eller nidkær kniplingskræmmer? I: Inge Adriansen og Mikkel Leth-Jespersen (red.): *Skurke og helte i Sønderjyllands historie*. Aabenraa 2012, side 212-228.
- 6) Lauridsen, Inger: *ibid.* Side 220-224.
- 7) Scrapbog for Den københavnske Damekreds for Tønderkniplinger 1927-1977, side 21.
- 8) Nekrolog i *Sprogforeningens Almanak* 1973, side 116-117.
- 9) Meta Tønders stavemåde er bevaret. Meta Tønders omtale af Fjeren og Danmarks Hjerte er to mønstre til Tønderkniplinger. Rammer betyder kanter til lometørklæder.
- 10) Randerup sogns kirkebøger, døde 1908-1950, opslag nr. 23.
- 11) Fredningsanmodning i Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønders arkiv over fredningssager, dateret den 30. oktober 1992.

Dansk og tysk arkitektur - arkitekterne Georg Riewe og Jep Fink Af Kim Furdal

Nogle gange ligger den gode historie lige uden for døren. I Kim Furdals tilfælde er det bygningerne Haderslevvej 47 og Haderslevvej 54 i Aabenraa, som ligger lige over for hinanden på hver sin side af Haderslevvej, henholdsvis som nabo og genbo til Landsarkivet i Aabenraa, hvor han har haft sin gang i snart 25 år.

HISTORIEN STARTER den 26. oktober 1926, da det tyske mindretal indviede det nye tyske gymnasium, Haderslevvej 52. For den danske befolkning har det i de første mange år givet været vanskeligt at se kvaliteterne i bygningen, men det er formentlig en udløber i Sønderjylland af den tyske ekspressionisme, der i Slesvig-Holsten afløste den populære hjemstavnstil, som vandt indpas i Sønderjylland i årene efter 1907. Allerede inden krigen var der en rivende udvikling inden for tysk arkitektur, som i 1920'erne folder sig ud som ekspressionisme og Bauhaus, dvs. den tyske funktionalisme. Fine eksempler på tysk ekspressionisme i Sønderjyllands umiddelbare nærhed er Deutsches Haus i Flensburg, opført 1927-1930, tegnet af flensborgarkitekterne Paul Ziegler (1874-1956) og Theodor Riewe (1878-1959). Et andet eksempel er Nissen-Haus i Husum, tegnet af flensborgarkitekten Georg Riewe (1888-1966) og opført 1933-1937.

Netop Paul Ziegler og Theodor Riewe er arkitekterne bag det tyske gymnasium i Aabenraa, opført i røde sten med et stort halvvalmet tag. Især indgangspartiet med gavlkvisten, der er inspire-

ret af byens gavlhuse eller måske af Nørreport i Flensburg, og anvendelsen af tegl til udsmykning af især entréen peger frem mod ekspressionismen i 1930'erne. Netop den kreative brug af teglsten ser man allerede på Zieglers store lagerbygning, Hainiskai 22 i Flensburg fra 1923, men også siden på bl.a. Deutsches Haus. Gavlmotivet kan man finde på bl.a. Südermarkt 7 i Flensburg, opført 1928, og Am Schloßwall 3, opført 1928/29, ligeledes i Flensburg.

I 1933 ønskede det tyske mindretal at bygge en rektorbolig til gymnasiet og til dette arbejde entrederede man med arkitekt Georg Riewe i Flensburg. I 1933 stod bygningen færdig, som i dag har adressen Haderslevvej 54. Riewe holdt sig til en mere afdæmpet ekspressionisme, der spillede sammen med gymnasiet. Det er en rødstensbygning med et markant højt halvvalmet tag og lige under taget en lisen udført af lodret vendte sten, som en smuk detalje. Mod nord har bygningen en firkantet karnap, der også rummer en overdækket indgang. Mod syd havde den oprindeligt en karnap, som nu er blevet erstattet af en større tilbygning for at give bedre plads til en tandlægeklinik. Et markant træk er tillige vinduerne, som tydeligvis er tilpasset rummene og deres funktioner. Især proportionerne, taget og karnapperne bringer mindelser frem om Ostseebadweg 53/55 i Flensburg, opført 1925, som Paul Ziegler tegnede sammen med Theodor Riewe.

Samme år, 1933, opførte den danske



Haderslevvej 54, opført 1933 efter tegninger af arkitekt Georg Riewe.



Haderslevvej 47, opført 1933 efter tegninger af arkitekt Jep Fink.

arkitekt Jep Fink bygningen Haderslevvej 47 lige overfor Georg Riewes bygning. Jep Fink (1882-1975) er om noget indbegrebet af dansk Bedre Byggeskik, og kun de færreste vil forbinde bygningen med Jep Fink. For det er en bygning, som på mange måder lægger sig tæt op af de nye tendenser i tysk arkitektur og med betydelige lighedspunkter med Georg Riewes bygning. Den står i røde sten med et højt sort helvalmet (oprindeligt rødt) tag og en dobbelt lisen lige under taget. Mod vejen er en stor karnap med altan omkranset af et smediejernsrækværk på første sal. På denne side står vinduerne taktfaste, som man ville forvente hos Jep Fink, men mod haven og mod syd er vinduerne tydeligvis afstemt husets funktioner. På nordsiden havde indgangen oprindeligt en af Jep Finks karakteristiske døre i nybarok med overvindue og over døren et vindue på første sal tilpasset indgangens bredde.

Tidligere overinspektør på Sønderborg Slot, Peter Dragsbo, har ved flere lejligheder argumenteret for, at der ikke findes national arkitektur, men

at arkitekturen afspejler skiftende retninger. Frem til Første Verdenskrig fulgte dansk og tysk arkitektur hinanden, men efter krigen fortsatte man i Danmark med at bygge huse i Bedre Byggeskik, indtil modernismen slog igennem i starten af 1930'erne, mens man i Tyskland allerede i 1920'erne slog over i ekspressionismen og Bauhaus. Fra begyndelsen af 1930'erne var dansk og tysk arkitektur igen del af samme internationale tendenser.

Denne forskel i nogle ganske få år fangede Claus Eskildsen, som i Dansk Grænselære fra 1936 taler om to gårdracer, en tysk og en dansk. En af de bygninger, som Eskildsen her fremhæver som tysk, er den tyske privatskole i Skærbæk, opført 1931, og som på nær nogle vandrette bånd til forveksling ligner Jep Finks bygning, Haderslevvej 47. Nu er der næppe nogen, som vil sætte spørgsmålstegn ved Jep Finks danske sindelag, men eksemplet med Landsarkivets to naboer understreger, at man skal være yderst varsom med at sætte nationale prædikater på bygninger.

Søfart selvfølgelig!

Mikkel Leth Jespersen (red.): *'Søfart selvfølgelig! - Festskrift i anledning af Aabenraa Museums 125-års jubilæum'*. Skrifter til Aabenraas søfartshistorie - Bind 5. Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Aabenraa 2012. 168 sider, ill.: Pris 150 kr.

Skriftet for Aabenraa Museums 125-års jubilæum prydes af fregatten 'Cimber' af Aabenraa. Historien om 'Cimber' er også historien om Aabenraa som søfartsby. Skibsreder Jørgen Bruhn, der på sit eget skibsværft på Kalvø byggede en række store sejlskibe, var i 1820-50'erne med til på ny at sætte Aabenraa på det maritime landkort.

'Cimber', Nordens største sejlskib på 570 kmcl, stævned ud fra Kalø Skibsværft juli 1856 med kurs mod Liverpool under skibsfører J.A. Bruhns kommando. Den 12. november afgang 'Cimber' fra Liverpool med stykgods til San Francisco. Turen, rundt om Kap Horn, tog 111 dage - og satte derved en ny rekord. Denne rekord blev kort tid efter forbedret af klipperen 'Young America' af New York til 99 dage. Sejlskibenes dage var dog ved at være talte - for i 1903 kunne denne sejltur reduceres til 50 dage med et dampskib.

I Rolf Larsens bidrag til bogen om fregatten 'Creole' kan man følge skibets farter fra 1825 til dets forlis i 1850. Det billede, der tegnes af 'Creole', viser farter, fragter og livet ombord for størstedelen af Aabenraa-skibene. I 1842 anløb Aabenraa-skibe Rio de Janeiro ikke færre end 37 gange.

Forlis har kostet mange søfolk livet, og i Petur Petersen Dalls beretning om fire Aabenraa-skibes forlis tegnes der et tidsbillede fra 'Die Frau Rebecca Elisabeths' forlis i 1746 til den tyske ubåd U-19s sænkning af S/S 'Viking' i 1940.

Der berettes om søfolkenes og ikke mindst kaptajnernes bedrifter og om livet på søen fra 1800 til 1914 gennem et bidrag dels af Mikkel Leth Jespersen og dels af Asser Amdisen. Aabenraa Museums samlinger rummer en lang række unikke erindringer, optegnelser og genstande, som de to forfattere øser af i deres fremstillinger.

Sejlskibene fra Aabenraa gik oftest på langfart og skabte derved grundlaget for skibsfarten fra begyndelsen af 1700-tallet

til 1864. Tæt forbundet med skibsfartens udvikling i Aabenraa var Løjt Sogn, der gennem 150 år sikrede søfolk til skibene. I Carsten Porskrog Rasmussens bidrag fremdrages ny viden om de sociale og økonomiske baggrunde, der førte til, at det tidligere landbrugsprægede Løjt Sogn udviklede sig maritimt. I 1860'erne stak op mod 80% af konfirmanddrengene til søs, hvor muligheden for at sikre sig økonomisk og socialt endnu var mulig.

Udviklingen efter 1920 er i høj grad knyttet til Aabenraa Havn. Kim Furdal har gennemgået havnens udvikling fra Genforeningen til 2010 og dokumenterer grundigt, hvorfor Aabenraa Havn er blevet fastholdt og i dag er en af de få aktive havne, der er tilbage i Danmark.

Jubilæumsbogen fremstår grafisk flot og gengiver skibsportrætterne i Claus Daniel Thomsens artikel ganske godt. Aabenraa Museums samling af skibsportrætter er omfangsrig og rummer ikke kun malerier, men også porcelænsskåle og andre genstande med afbildning af skibe.

Bent Vedsted Rønne

Fortællinger fra Als og fra fronten

Arne May (udg.): *'Andreas 1900-1920'*.

Farfars beretninger om at vokse op på Als i tiden op til genforeningen. Udgivet på eget forlag, Caroline Amalie Vej 12, 2800 Kgs. Lyngby 2013. E-bog, PDF, 91 sider, ill. Pris: 49 kr.

Andreas Andresen May (1895-1973) var født og opvokset på Als, hvor han oplevede spændingerne mellem dansk og tysk i tiden op til Første Verdenskrig, som han gennem fire år deltog i som tysk soldat. Efter krigens afslutning flyttede han i 1919 til København for at gå på handelsskole og fik i 1920 stilling her som kontorassistent. Selvom han først flyttede tilbage til Als som pensionist i 1963, bevarede han en usvækket interesse for hjemstavnen og slægtens historie. Han nedskrev i 1950'erne en stor samling beretninger om familiens liv i perioden 1863-1968 og supplerede med illustrationer, dels fotos, dels egne udmærkede tegninger. Sønnesønnen Arne May har til denne udgivelse udvalgt skildringer fra tiden 1900-1920.

Andreas May fortæller detaljerigt om sin opvækst i en dansksindet bødkerfamilie og sin skolegang i Lebøl, Tandslet, Asserballe og Sønderborg samt om familiens mange flytninger mellem de alsiske landsbyer. Den mest fængende er dog kapitlet om Mays krigsdeltagelse. Det er baseret på optegnelser, som han foretog i 1919 efter hjemkomsten. Heri fortæller han, uden for mange barske detaljer, om de større slag, han har været med i, og han slutter med at opføre, at han i løbet af krigen havde rejst 14.000 km med jernbane og marcheret 5.000 km med en opakning på ca. 35 kg. Konklusionen er dog positiv: "Fire år havde jeg spildt på en fremmed sag. Men helbredet havde jeg i behold. Jeg havde trods alt været heldig".

Bogen slutter med tidsbilleder fra folkeafstemningen og de danske troppers ankomst 5. maj 1920 samt Andreas Mays bryllup med en alsisk pige i 1921. Selvom fortællingerne er skrevet med henblik på familien, er der mange fine små tidsbilleder, der er af almen interesse.

Inge Adriansen

Tønder Kirkegård

Ingolf Haase m.fl.: 'Tønder Kirkegård 1814-2014. En kirkegård ved grænsen'. Forlaget Neffen, Tønder Menighedsråd 2014, 96 sider, ill. Pris: 150 kr.

Mange bykirkegårde kan fejre 200-års jubilæum i disse år. I 1805 forbød en ny lov fortsatte begravelser i kirkerne og bestemte i oplysningstidens ånd, at der ved byerne skulle anlægges nye kirkegårde uden for bycentrum. Inspirationen kom sydfra. I Dessau i Sachsen-Anhalt anlagde fyrsten og hans hofarkitekt Friedrich Wilhelm von Erdmannsdorff en ny kommunal kirkegård uden for bymuren i 1787. Ligesom på herrnhuternes kirkegårde var gravene anlagt efter en stram plan, og der blev ikke gjort forskel på rig og fattig. I Slesvig medførte tidsånden nye bykirkegårde i Haderslev i 1808, i Flensborg i 1813, i Sønderborg kort efter og i Aabenraa i 1826. I Tønder var det kommunen, som lod en ny kirkegård anlægge. Det skete i 1814, i 1886 blev kirken ejer.

Senere blev kirkegården udvidet, først i

1866, i 1869 blev der bygget et nygotisk kapel af den kendte arkitekt Johannes Otzen fra Flensborg (senere nedrevet), i 1918 tilføjedes en stor parkkirkegård og i 1976 en ny kapelbygning. Siden er der vendt op og ned på meget. I 1974 udgjorde kistebegravelser 85%, i dag kun 30%, og derfor vandt anonyme fællesgrave, fællesplæner, nye urnegravsteder og flere kistebegravelser i plæne frem på bekostning af de traditionelle familiegravsteder. Arealbehovet blev mindre.

Bogen er en alsidig guide til den lange historie. Ingolf Haase fortæller om tiden op til 1920 og præsenterer gravminderne. Kirkegårdsleder Jørn Skov tager sig af tiden fra 1920 til i dag, Britta Bargfeldt tilføjer en bonbon - om begravelsesskikke gennem tiden. Sammen giver forfatterne en fin baggrund for et besøg på kirkegården. Der kan man se kunstnerisk værdifulde klassicistiske monumenter fra de første årtier og fine støbejernsarbejder fra midten af 1800-årerne. Mange sten vidner om, at Tønder har en både tysk og dansk historie. Der er minder fra alle krigen siden 1848, mindsten over tyske soldater fra begge verdenskrige, tyske flygtninge, allierede soldater og frihedskæmpere. Mange af disse sten har lighedstræk med sten på andre kirkegårde, og bogens oplysninger giver derfor viden, som kan bruges også på andre bykirkegårde.

Kirkegården er for alle. I Tønder er der en afdeling for muslimer, og der er grave, som fortæller om de seneste års flygtningestrømme. Man kan se gravsten over enkeltmedlemmer af det tyske mindretal faldet i tysk krigstjeneste i Anden Verdenskrig, og der er en fælles mindsten om tønderinger faldet på tysk side i krigen. Det er en side af historien, som ellers længe blev fortrængt, efter 1945 blev nazisymboler fjernet fra gravsten. I dag giver kirkegården plads til alle sider af historien.

Bogen er en god vejleder, også takket være kort og fotos. Desværre har det dog knebet lidt med omhuen hist og her. I Ingolf Haases afsnit svigter den sproglige klarhed nogle steder (side 16), og det nærmest vrimler med trykfejl. Der er også fak-

Per Bak Jensen fotografier fra Norden

Af Ove Mogensen

KUNSTMUSEET I TØNDER viser i perioden 7. november 2015 til 10. april 2016 en stor udstilling med fotografier optaget af den internationalt kendte danske fotograf Per Bak Jensen. Kunstmuseets museale ansvarsområde er som bekendt Nordisk kunst & design, hvor museet inden for denne geografiske ramme udforsker de særlige karakteristiske træk, der er ved begrebet 'det Nordiske'. Blandt Per Bak Jensens talrige optagelser fra mange steder i verden er udvalgt en række fotografier, der alle er optaget på steder i de nordiske lande. Fælles for fotografierne, udover det stedspecifikke, er Per Bak Jensens særlige (nordiske!) blik. Et blik, der resulterer i fotografier, der på mange måder er at ligne med nordiske landskabsmalerier og nordiske sindbilleder, der kendes fra stemninger og undertoner i nordisk litteratur, film og musik og den nordiske kunst i det hele taget.

Per Bak Jensen finder sine motiver på baggrund af en meditativ arbejdsproces. Selvom fotografiet ofte anses for at være en hurtig fastholdelse af et øjeblik, et snapshot, er fotografiet for

Per Bak Jensen snarere et forsøg på at komme bag om det fotografiske øjeblik og ind i en tidløs tilstand, der dels fæstner det aktuelle sted og samtidigt inkluderer en intellektuel og mediterende dimension, der rækker langt ud over motivet.

Ud over at være en fremtrædende fotograf på den nordiske kunstscene er han også internationalt anerkendt. Hans fotografier er bl.a. repræsenteret på Bibliothèque Nationale i Paris, Metropolitan Museum of Art og Museum of Modern Art i New York. Per Bak Jensen er født i 1949 og uddannet på Det Kgl. Danske Kunstakademi 1980-86 og lektor i fotografi på samme 1986-2009. Han fik tildelt Eckersberg Medaljen i 2005.

Udstillingen er arrangeret i samarbejde med Galleri Bo Bjerggaard, København og fotografen selv. Til udstillingen udgives en bog med talrige gengivelser af Per Bak Jensens fotografier, tekster forfattet af Per Bak Jensen selv, et interview med fotografen af Synne Ribbjerg og en introducerende tekst af Ove Mogensen. ☒



Per Bak Jensen. Græsmark, 2008.



Per Bak Jensen. Bænk, 2008.

27. jun. - 25. okt. Arkæologi Haderslev
'Broderede mesterværker' - Kulturhistorisk udstilling med broderede billeder fra de sidste 125 år.
29. nov. - 20. dec. Kulturhistorie Aabenraa
'Juleudstilling'.
1. okt. - 1. nov. Cathrinesminde Teglværk
'Arkitekt i fire verdensdele' - Om arkitekt og professor emeritus ved Kunstakademiet Hans Munk Hansen.
1. apr. - 31. okt. Oldemorstof, Bov
'Malkemaskinens udvikling - fra de vilde forsøg til de kendte modeller'.
28. mar. - 27. dec. Kunstmuseet Brundlund Slot
'Nolde, Clausen og Eckersberg - alt du skal vide om sønderjysk kunst'.
26. jun. - 3. jan. 2016 Sønderborg Slot
'Breaking News' - Pressebilleder fra 1864.
30. maj - 24. apr. 2016 Kulturhistorie Tønder
'Guld i Tønder - Guldsmede i Tønder i det 20. og 21. århundrede'.
30. mar. - 23. dec. Drøhdes Hus, Tønder
'Ro, afstresning og fordybelse' - Håndarbejde som terapi.
30. mar. - 23. dec. 'Hvad æsken gemte ...' - Københavnerfruen Ella Lofts (1885-1978) kniplingssamling.
9. maj - 18. okt. Kunstmuseet i Tønder
'Surrealisme og surrealitet' - Fællestitel for tre udstillinger: Egoid, Teater og Enigma.
7. nov. - 10. apr. 2016 Per Bak Jensen 'Fotografier fra Norden'.
21. jun. - 23. dec. Naturhistorie og Palæontologi, Gram
'Livet over grænsen' - Da dyrene erobrede verden.



Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 283

tuelle fejl. Side 9 er der forkerte oplysninger om pest- og sygdomsår 1539 og 1549 og side 85 forkerte tal om den store organisation Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., som tager sig af registrering og vedligeholdelse af tyske soldatergravsteder fra verdenskrigene. Uheldige skønhedspletter i en pæn bog.

Lars N. Henningsen

Krigsdeltagelse på mikroperspektiv

Martin Bo Nørregaard og René Rasmussen (red.): 'Füsilieregiment 'Königin' Nr. 86 i verdenskrigen ud fra officielle krigsdagbøger, private optegnelser og personlige erindringer'. Forfatter: Wilhelm Jürgensen, oversætter: Jørgen Lorenzen. Historisk Samfund for Als og Sundeved & Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot 2014, 300 sider, ill.. 250 kr.

I anledning af 100-året for Første Verdenskrigs udbrud har Historisk Samfund for Als og Sundeved sammen med Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot udgivet Jørgen Lorenzens danske oversættelse af denne regimentshistorie fra krigen.

Regimentshistorien, der første gang blev udgivet på tysk i 1925, er skrevet af Dr. Wilhelm Jürgensen, som gjorde tjeneste i regimentet. Bogen følger regimentet fra en begejstret afgang til fronten i augustdagene 1914 til en bitter hjemkomst i december 1918. Jürgensens tekst er suppleret af en imponerende spændende billedside baseret bl.a. på Museum Sønderjyllands samlinger, en kalender over regimentets kalender, en fortegnelse over regimentets officerer, samt en ærestavle over de faldne officerer. Derudover omfatter bogen en artikel om regimentets nordslesvigske tab skrevet af Inge Holm Lorenzen og Thorkild Nielsen.

Regimentshistorien giver et nært og meget konkret indblik i krigen. Den beskriver de hårde og blodige kampe, der fører til fastfrysning af krigen i skyttegrave. Den skildrer det hårde liv i skyttegravene og de menneskelige elementer, der gjorde det muligt at udholde livet i dem. Og den opregner utallige forsøg på offensiver og generobringer i kraftanstrengel-

serne på at genindføre bevægelse i krigen. Ikke fortalt ud fra et militærhistorisk makroperspektiv men igennem en masse enkelte hændelser. Derfor mister man som læser ind imellem overblikket i kampene frem og tilbage om de samme stillinger; til gengæld kommer man tæt på deltagerens perspektiv, hvor det gjaldt overlevelse og besiddelse af enkelte, konkrete stillinger. Der er altså tale om et rent mikroperspektiv; ikke om de store overordnede linjer, som historiske fremstillinger søger at uddrage for læserne.

Det er også et tysk perspektiv, hvilket ikke kun indebærer en opfattelse af krigen som Tysklands nødvendige overlevelseskamp mod "slavisk erobringsslyst, [fransk] hævnthirst samt [britisk] handelsnid", der smedede en "ring om Tyskland". En kamp ført mod en numerisk og ressourcemejsigt overlegen fjende. Historien munder også ud i et håb om, at regimentets kampånd måtte blive hele det tyske folks og sikre en generobring af dets retmæssige plads i solen. Men ind imellem disse voldsomme, patriotiske udladninger er beretningen ofte relativt afbalanceret i sin beskrivelse af navnlig de britiske modstandere.

I forhold til regimentets dansksindede nordslesvigere bliver disse kun en enkelt gang fremhævet. Det sker i forbindelse med debatten om, hvorvidt dansk spionage havde foranlediget de franske angreb ved Moulin i 1915. Jürgensen opfatter det som værende ikke "usandsynligt", men selvom han konstaterer, at det er en kendsgerning, at et antal dansksindede var deserteret og havde svigtet deres faneed, så slår han fast, at langt de fleste dansksindede opfyldte deres soldatermæssige pligt - ikke så få endda "på fremragende vis".

Har man et overordnet kendskab til krigens gang, byder denne udgivelse på et spændende perspektiv, hvor inertien i skyttegravskampene får et helt andet nærvær end i mange brede værker, og bogen kan som sådan varmt anbefales. Har man ikke et sådant kendskab, kan man nemt miste overblikket og føle sig lidt fortabt i de nogle gange lange opregninger af krigens tildragelser, og bør nok begynde sin læsning andetsteds.

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED



- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Søfartsskolernes historie kort fortalt

Af Mikkel Leth Jespersen

I KØBENHAVN HAVDE MAN allerede skolelignende navigationsundervisning i 1600-tallet, men i resten af det oldenborgske monarki blev søfolk, der havde ambitioner om at blive styrmænd, undervist privat af forhenværende kaptajner frem til midten af 1800-tallet. Efter endt undervisning gik turen til København eller Tønning (fra 1850 Flensborg), hvor eleverne aflagde eksamen. Ved samme tid blev der oprettet en række navigationsskoler i provinsen; Svendborg i 1852, Nordby på Fanø i 1860 og Marstal i 1861. Aabenraa fik en privat navigationsskole i 1863, som i 1871 blev omdannet til en kongelig preussisk navigationsskole. Få år senere i 1877 fik også Flensborg en statslig navigationsskole.

I 1919 lukkede navigationsskolen i Aabenraa, så ved Genforeningen kunne man ikke længere uddanne sig til styrmand i den sønderjyske landsdel. I 1927 oprettedes til gengæld en navigationsskole i Thorshavn på Færøerne. På navigationsskolerne kunne man nu uddanne sig til styrmand i handelsflåden eller til skibsfører i småskibsfarten - såkaldt sætterskipper, som kun måtte føre skibe under 100 tons i indenrigsfart. Inden man kunne tage navigationseksamen, skulle man have optjent fire års sejltid, heraf mindst 18 måneder på et sejlskib eller mindst 12 måneder på et skoleskib. Det hastigt svindende antal sejlskibe vanskeliggjorde opfyldelsen af dette krav, og der var ofte mangel på kvalificerede styrmænd.

Blandt andet derfor var rederierne aktive i uddannelsen af søfolk. Det gjaldt f.eks. rederiet J. Lauritzen, som

i anden halvdel af 1920'erne investerede i flere sejlskibe til uddannelses-sejlads. Anden Verdenskrig kostede sammenlagt omkring 1.400 danske søfolk livet, et tab Lauritzen forsøgte at kompensere for med oprettelsen af en egen søfartsskole i Kogtved ved Svendborg i 1944. Det fjernede dog ikke manglen på styrmænd i efterkrigsårene, da der var stor afgang af styrmænd til andre erhverv.

Folketinget vedtog i 1949 'Loven om Sømandsuddannelse på Skoler i Land', som blandt andet førte til oprettelsen af en række nye sømandsskoler. Den første af disse kom til at ligge i Sønderborg, og kort tid efter fulgte nye skoler i Esbjerg og Frederikshavn. Som led i en nyordning af navigatøruddannelsen i 1958 bortfaldt kravet om sejltid på et sejlskib, og i 1967 skiftede sømandsskolerne navn til søfartsskoler. Fra 1949 kunne man således atter komme på sømandsskole i Sønderjylland. En grundskole for personer der ville have arbejde som sømand på dæk, i kabys eller i maskinen. De første år benyttede Statens Sømandsskole i Sønderborg lokaler på byens håndværkerskole, men i 1960 flyttede uddannelsen til det tidligere Hotel Alhambra, som i 1962 blev udvidet med en kollegiefloj. I 1976 fik skolen en helt ny bygning på fastlandsiden af Als Sund (Surlykke), og her lå skolen frem til 1. januar 1990, hvor den blev lukket efter en sammenlægning med søfartsskolen i Marstal. Blandt de elever, der gik på Sønderborg Søfartsskole i 1985 var Michele Gladwin, som i år 2000 blev den første kvindelige kaptajn hos rederiet A.P. Møller. ☐